

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

**Otcové na rodičovské dovolené.
Proměna uspořádání genderových rolí.**

Vedoucí práce: **PhDr. Miloslava Turková, Csc.**

Autorka: **Michaela Neumannová, 122 68**

Akademický rok 2009/2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Miloslavy Turkové, Csc., a že jsem citovala všechny použité informační zdroje.

V Praze, dne

Michaela Neumannová

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucí práce PhDr. Miloslavě Turkové, Csc. za její rady a čas, který věnovala mé bakalářské práci. Dále bych ráda poděkovala všem účastníkům a účastnicím výzkumu za ochotu a otevřenost, s jakou mi dovolili nahlédnout do svých rodin.

Obsah

Obsah.....	4
Úvod.....	9
1 Cíl, metoda, výzkumný vzorek	11
1.1 Metodologický přístup.....	11
1.2 Výzkumný vzorek.....	12
1.3 Vyhodnocení dat.....	14
1.4 Etické a politické otázky společenskovedního výzkumu	15
2. Teoretické zakotvení tématu práce.....	16
3. Postavení otce v rodině	19
3.1 Postavení otců v minulosti.....	19
3.2 „Nové otcovství“	21
4 Legislativní rámec mateřské dovolené a rodičovské dovolené.....	23
4.1 Možnosti a podmínky čerpání rodičovského příspěvku	23
4.2 Postavení rodiče v práci.....	24
4.3 Sociální zabezpečí rodiny v zahraničí	27
5 Rodičovská dovolená a muži.....	30
6 „Otec s plínou aneb je těžké si představit pečujícího otce?“	33
6.1 Reakce na matku živitelku a otce pečovatele	34
6.2 Charakteristika „nových“ žen a jejich partnerů	36
6.3 Reflexe zisků a ztrát z pohledu žen a mužů.....	37
6.4 Management domácích prací	38
7 Charakteristika partnerských dvojic	42
7.1 Anna a Adam	42
7.2 Barbora a Karel.....	43
7.3 Cecílie a Bohumil	44
7.4 Daniela a František	45
7.5 Evelína a Dan.....	45
7.6 Iva a Filip.....	46
8 Analýza rozhovorů	48
8. 1 Důvody partnerů k nástupu muže na rodičovskou dovolenou.....	48
8. 2 Reakce okolí na nové uspořádání rodin s pečujícím otcem.....	51
8. 3 Rozdělení domácích prací mezi partnery	55
8.4 Reflexe pozitiv a negativ z pohledu samotných rodičů.....	57
Závěr.....	61

Abstrakt	64
Summary	65
Seznam literatury.....	66
Přílohy	70

Úvod

Tématem bakalářské práce jsou proměny náplně otcovské role s užití specifikací proměny genderových rolí v rodinách s pečujícím otcem. Motivací k výběru tohoto tématu je nejen má několikaletá profílance studia do oblasti rodiny z pohledu genderu, ale i osobní motivace zjistit, jaká je situace otců na rodičovské dovolené v aspektu reality každodennosti.

Ve své práci se věnuji aktuálnímu a v poslední době často diskutovanému¹, ale zatím nepříliš rozšířenému², fenoménu působení mužů na rodičovské dovolené z pohledu genderové perspektivy. Tuto netradičnost rodinného uspořádání dokládá i problém, s jakým jsem se k výzkumnému vzorku takto fungujících rodin dostávala. Po půlroční snaze najít respondenty, kteří by vyhovovali mým kritériím³ výběru vzorku, jsem se díky metodě sněhové koule⁴ dostala i k českým párům s otcem na rodičovské dovolené, kteří žijí mimo Českou republiku. Tuto na první pohled překážku jsem díky jejich spolupráci a otevřenosti později zhodnotila jako velkou výhodu. Dostalo se mi tak srovnání mezi páry, které žijí v českém prostředí a těmi, kteří žijí v zahraničí. V mém případě Belgii a Lucembursku.

Mým záměrem nebyla primárně analýza společnosti a její postoj vůči těmto párům, i když i těmto otázkám jsem se dílčím způsobem věnovala, ale naopak analýza názorů, postojů a zkušeností těch několika jednotlivců, se kterými jsem měla možnost hovořit a díky jejichž laskavé spolupráci jsem získala materiál pro realizaci výzkumného projektu v mé bakalářské práci. Abych hlouběji charakterizovala vnímání nové role a reflexi pocitů a názorů respondentů ve sféře, kterou většinová společnost vnímá jako „ženskou“, zohlednila jsem ve svém výzkumném projektu jak pohled zaangažovaných mužů, tak jejich partnerek.

¹ Otázce otců na rodičovské dovolené pohledem médií se věnuje nejen odborná literatura, jako například práce Doválelové (Mediální obraz mužů na rodičovské dovolené, Disertační práce FSV UK, Praha, 2004). V médiích jsou pravidelně vedeny rozhovory s otci na rodičovské dovolené, čímž je otevírána otázka angažovanosti dnešních mužů v rodině. Příkladem je například Budka, A., Fiala, J., Křížková, M.: It's Man's World, Mužské výkřiky do tmy, O mužích a dětech, Nový prostor: On dnes, pod záštitou No Borders, č.336/2009, s. 6-11. A Kalců, D.: Květy, I muži mají svůj den, Svoboda Press, č.25/2009, s.12-15.

² Počet mužů, kteří využívají možnosti strávit rodičovskou dovolenou se svými dětmi, je v České republice velmi nízký. Podíl mužů na rodičovské dovolené byl v ČR v roce 2008 1,5%. Z celkového počtu osob čerpající rodičovskou dovolenou bylo tedy 5.724 mužů, z toho 709 z nich čerpalo rodičovský příspěvek na území hl. města Prahy. V roce 2007 bylo na rodičovské dovolené 4.851 mužů. Tento nárůst neodráží nejen rostoucí počet narozených dětí, ale také stále větší zájem tatínků o aktivní péči o dítě. Neveřalová, K.: Podíl otců na rodičovské dovolené, 2009. <http://www.tatadoma.cz/detail.asp?id=23>. (Přečteno 12. 6. 2009).

³ Tedy páry, kde se otec o dítě staral nejméně půl roku celodenně, po dobu nároku na pobírání rodičovského příspěvku. Dále otec neměl pracovat po větší část týdne. Matka tedy byla výhradní živitelka a pracovala na plný nebo částečný úvazek. Rodiče, které jsem hledala, museli být rodiči biologickými, právními i psychosociálními.

⁴ Srov. Jeřábek, H.: Úvod do sociologického výzkumu, Praha, Univerzita Karlova, 1993, s. 50.

Předkládaný text je rozdělen na teoretickou a praktickou část. V teoretické části práce jsem se rámcově věnovala postavení otce v rodině v minulosti a současnosti. Dále jsem se zabývala současnou legislativou, která dává rodičům při jejich volbě právní rámec. Zde jsem vysvětlila možnosti, které rodiče obecně mají a jak se konkrétní kroky státu dotýkají rodičů s dětmi do čtyř let. Tím jsem se dostala blíže ke konkrétním důvodům, které rodiče vedou k takovému netradičnímu rozhodnutí a k reakcím, kterých se jim dostává od rodiny, blízkých i náhodných přihlížejících a k zvažování výhod a nevýhod tohoto rodinného uspořádání samotnými rodiči. V teoretické části jsem se zajímala i o rozdělení domácích prací mezi partnery.

V praktické části jsem pak podrobně analyzovala rozhovory s rodiči, přičemž jsem postupovala podle základních tematických okruhů, které jsem si vytýčila.

1 Cíl, metoda, výzkumný vzorek

Základním cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, jak respondenti reflektují svoji každodenní realitu, tj. fungování rodiny v situaci, kdy je otec na rodičovské dovolené. V rámci této reflexe jsem se soustředila na čtyři problémové roviny. Ve svém výzkumu jsem sledovala:

1. důvody, které partnery vedou k tomu, aby na rodičovskou dovolenou nastoupil muž,
2. reakce jejich rodin, přátel, kolegů v práci, zaměstnavatelů a dalších, které toto rozhodnutí doprovázely a tím dávaly rodičům první reflexi jejich rozhodnutí ze strany společnosti,
3. rozdělení managementu domácnosti, které nejtransparentněji dokládá⁵, jak jsou role v konkrétní rodině uspořádány,
4. reflexi tohoto netradičního modelu rodičovství očima respondentů, zejména reflexi jeho výhod a nevýhod⁶.

Na pozadí těchto problémových rovin se pokusím zodpovědět otázky, jaký dopad má využitá možnost nástupu na rodičovskou dovolenou otcem a z toho vyplývající genderové uspořádání rolí mezi partnery na rodinu a zda se narušuje v rodinách pečujících otců genderová nerovnost rozdělení povinností nebo jen dochází k modifikaci statu quo? Jinými slovy, znamená to, že když je otec na rodičovské dovolené, že se plně „přehazují“ role mezi partnery nebo jen dochází k tomu, že se muž stará o dítě a žena i nadále o domácnost?

1.1 Metodologický přístup

Těžiště výzkumného projektu bylo ukotveno v kvalitativním výzkumu. Jak uvádí Disman⁷: „...kvalitativní výzkum je nenumerické šetření a interpretace sociální reality...cílem tu je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím...“. Kvalitativním přístupem jsem se tedy dostala blíže k sociální realitě rodin s dětmi do čtyř let. Kvalitativní rozhovory mi daly možnost nahlédnout do jejich konkrétních a originálních příběhů.

Jako výzkumnou metodu jsem pro svůj výzkum zvolila polostrukturovaný rozhovor a dílčím způsobem i pozorování⁸. Před přípravou rozhovorů jsem se seznámila s odbornou

⁵ Srov. Hardindg, S.: *The Science Question in Feminism*, London, Ithaca, 1986.

⁶ Pro ilustraci přikládám výzkumné okruhy a otázky rozhovoru v části příloh.

⁷ Srov. Disman, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*, Praha, Karolinum, 2000, s. 285.

⁸ Při realizaci rozhovorů bylo v některých případech přítomno i dítě, o které respondent-otec pečoval. Pozorovala jsem tak jejich vzájemnou interakci a zaznamenávala ji do svých poznámek.

literaturou a výzkumy⁹ na téma péče o dítě, domácí management, atp. „...aby byla lidská zkušenost zasazena do širších souvislostí¹⁰...“. Na základě relevantní literatury týkající se daného tématu (rodina, genderové role) jsem vymezila několik výzkumných tematických okruhů. Konkrétní otázky pak dokreslily hlavní okruhy dotazů během rozhovoru.

Polostrukturovaný rozhovor mi umožnil dostat odpovědi na okruhy otázek, které jsem si vytýčila, ale zároveň dát rodičům prostor k prezentaci jejich vidění situace. Přestože jsou partneři rodiči stejného potomka, nemusí svou situaci vnímat stejně ani podobně. Proto jsem se rozhodla vést rozhovory s oběma rodiči, abych tak došla k ucelenému obrazu rodinného života a jeho konkrétnímu fungování. Každý z partnerů má „svou“ zkušenost, kterou je třeba zohlednit. Pro vzájemné neovlivňování jsem vedla rozhovory s každým z rodičů zvlášť, bez přítomnosti toho druhého. Snažila jsem se ale, aby mezi rozhovory s oběma partnery nebyla velká časová prodleva, a to z důvodu vyloučení možnosti radikální změny situace v rodině. Pokusila jsem se tedy rozkrýt sociální realitu¹¹, jak ji vnímají partneři ve svém každodenním životě. Jak ji reflektují a čemu dávají váhu. Aby posléze nešlo jen o reprodukci jejich vidění světa, získaná data jsem interpretovala.

1.2 Výzkumný vzorek

Otec na rodičovské se svou četností v České republice přibližuje k vzácnosti. Protože vím, o jak těžce dosažitelný vzorek jde, připravila jsem si před vlastním výzkumem pilotáž, abych případné další otce neodradila od spolupráce svou nepřipraveností.

Žádného otce, který by vyhovoval mým kritériím vzorku, jsem neznala. Hledala jsem páry, ať už manželské nebo žijící ve volném svazku, ve kterých byl v době rozhovoru hlavním pečujícím objektem otec, který se o dítě staral dobrovolně a celodenně po dobu minimálně šesti měsíců, v době nároku na rodičovskou dovolenou (do tří let věku dítěte) nebo v době nároku na pobírání rodičovského příspěvku (do čtyř let věku dítěte). Požadavkem dále bylo, aby v době péče otec nepracoval nebo jen po kratší část týdne a zůstával tak výhradním pečovatelem dítěte. Na druhé straně manželka nebo partnerka musela mít plný nebo větší

⁹ Srov. Křížková, A.: „Rovnost gender rolí v průběhu rodinného cyklu.“ S. 59 – 78 in Čermáková, M. et al. Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000. Kubíčková, K.: Matkové: Mateřští otcové, Gender, rovné příležitosti, výzkum Sociologický ústav AV ČR, 2003. Maříková, H.: Rodičovská dovolená a muži, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2003.

¹⁰ Srov. Thompson, L.: Feminist Methodology for Family Studies. Journal of Marriage and the Family, č.54/1992, s. 3-18.

¹¹ Srov. Berger, P., Luckmann, T., Sociální konstrukty reality – pojednání o sociologii vědění, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), překlad Jiří Svoboda, 1999.

úvazek než její manžel nebo partner a musela být výhradní živitelkou nebo významnou spoluživitelkou rodiny.

Hledala jsem však zároveň takové rodiče, kteří své rodičovství naplňují ve všech třech dimenzích¹². V první radě jsou rodiče biologičtí, to znamená, že dítě zplodili – počali a porodili. V druhé jsou právoplatnými rodiči, byla jim tedy přiřčena rodičovská práva a povinnosti. A v poslední řadě jsou rodiči psychosociálními, o dítě se starají jako otec a matka.

Protože pro mnou zkoumanou skupinu neexistuje žádný seznam a předpokládala jsem, že rodiče budou znát s větší pravděpodobností další takové, zvolila jsem techniku výběru nabalováním (snowball sampling)¹³. Abych nespolehala jen na mateřská centra, která jsem navštěvovala s cílem seznámit se s rodiči a najít takové otce, oslovila jsem i své příbuzné a známé, kteří mají v současné době malé děti, takže zde byl jistý zárodečný soubor jednotek¹⁴.

V mateřských centrech se mi ale můj předpoklad nepotvrdil. Po měsících oslovování rodičů jsem žádného otce, který by splňoval má kritéria, nenašla. Obrátila jsem se na širší okruh známých. Od nich přišly i první ohlasy respondentů, kteří byli ochotni se mnou hovořit. Tři páry v současné době bydlí v České republice, dva páry žijí v Belgii a poslední v Lucembursku. Od pilotáže jsem tedy z důvodu nedostatku respondentů upustila a zahrнула jsem do výzkumu i páry, které žijí mimo Českou republiku. Splňovaly totiž všechna kritéria mého výzkumného vzorku a navíc mi poskytly možnost srovnání jejich situace v jiném kulturním prostředí, zde Bruselu a Lucemburku. Ve výsledku jsem tedy metodou sněhové koule získala celkem dvanáct respondentů, tj. šest rodičovských párů.

Rozhovory se všemi dvanácti respondenty probíhaly v domácnostech respondentů nebo v kavárnách. Vždy jsem nechala respondenty rozhodnout, které prostředí je jim příjemnější. Věkové rozpětí, vzdělání ani místo bydliště nebyly pro výběr mých respondentů rozhodující.

S každou rodinou jsem se setkala několikrát. Protože rozhovory probíhaly s každým z rodičů zvlášť, mnohdy se při jednom setkání rodiče vystřídali. Jeden z rodičů pečoval o dítě, zatímco druhý se účastnil výzkumu. Pokud to situace vyžadovala, rozhovor probíhal i za souběžného hlídání dítěte. Zpětně to nehodnotím jako přítěž, přestože soustředěnost rodiče

¹² Srov. Kovařík, J. Typologie rodin z hlediska dětí a rodičovství, Praha, VÚ sociálního rozvoje a práce, 1990, s. 15.

¹³ Srov. Jeřábek, H.: Úvod do sociologického výzkumu, Praha, Univerzita Karlova, 1993, s. 50.

¹⁴ Srov. Disman, M.: Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele, Praha, Karolinum, 2000, s. 285.

byla nižší. Viděla jsem totiž zároveň i společnou interakci a porozumění potřebám dítěte. Rozhovor byl koncipován i tak, že by bylo možné z důvodů časového vytížení respondentů pokračovat po částech. K takové variantě ale nedošlo.

Po ukončení rozhovorů jsem s většinou z respondentů neztratila kontakt. V případě nutnosti mi byli ochotni zodpovědět případné doplňující otázky. I když byl rozhovor poměrně časově i finančně nákladnou metodou, představoval pro můj typ výzkumu jedinou správnou a účelnou výzkumnou metodu.

1.3 Vyhodnocení dat

Studium relevantních výzkumů mi dalo směr a poučení, čeho se v rozhovorech vyvarovat nebo na co se naopak zaměřit. Induktivně-deduktivní¹⁵ přístup mi tedy umožnil kombinovat „novou“ zkušenost s již „starým“ věděním s cílem je rozšířit.

Rozhovory jsem digitálně zaznamenávala na mp3 diktafon a následně je doslovně přepisovala pro další práci a kódování. Samotné rozhovory jsem provedla v průběhu několika měsíců. Období práce v terénu se pohybovalo s předcházejícími konzultacemi v rozmezí od května do prosince roku 2008.

Nechala jsem se inspirovat zakotvenou teorií (grounded theory¹⁶) a stanovila si při fázi kódování hlavní kategorii, tedy jestli se mění genderové uspořádání mezi partnery, kde je pečující osobou o dítě otec. Po přepisu každého rozhovoru jsem se zabývala jeho kódováním. Postupně jsem pročitáním prepisů přidávala další, vzájemně provázané kategorie. Snažila jsem se neopomenout důležitost, s jakou respondent pojímal svou výpověď a postihnout, co pokládal za důležité.

Data jsem musela číst jiným, novým, ale i nadále relevantním způsobem. Jako nejdůležitější formu dat uvádí například Konopásek¹⁷ ta, která badatel v průběhu analýzy přetransformovává z „původních“ do nových, „sekundárních“ textů/dat. Přepis rozhovorů považuji za časově náročný ale nezbytný, protože je důležité neustále mít možnost procházet těmito transformacemi opět k jádru, tedy k původním a konkrétním situacím rozhovorů – tedy stále udržování reference.

Přepisy nahrávek jsem zaznamenávala pomocí programu Transcriber, který umožňuje souběžné sledování zvukového záznamu a přepisovaného textu.

¹⁵ Srov. Maříková, H.: Rodičovská dovolená a muži, Gender, rovné příležitosti, výzkum, Praha, 2003.

¹⁶ Srov. Strauss, A., Corbinová, J: Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Brno, Sdružení Podané ruce, Boskovice, Albert, 1999, s. 189.

¹⁷ Srov. Konopásek, Z.: Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu, Biograf, č.12/1997. <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=1205> (2. 12. 2008).

1.4 Etické a politické otázky společenskovoědního výzkumu

Jako kterýkoliv jiný výzkum i tento ode mne jako od badatelky vyžadoval dle Vaňka¹⁸ odpovědnost hned ve třech různých rovinách: vůči respondentovi, vůči veřejnosti a oboru a odpovědnost během archivace.

Při žádném z rozhovorů jsem s respondentem nezacházela manipulativně, cítila jsem jeho právo neodpovídat na moje otázky a snažila jsem se, aby i pro něj byl rozhovor příjemnou zkušeností. Všechny své respondenty jsem seznámila s podstatou výzkumu, jeho cílem a průběhem rozhovoru. Pokud by o to některý z respondentů měl zájem, poskytnu mu přepis a realizaci výzkumu v bakalářské práci.

Vyvarovala jsem se nepodložených tvrzení a dělala jsem vše proto, aby má práce odpovídala standardům vědeckého bádání. Proto jsem při žádosti o souhlas s nahráváním nabídla respondentům také možnost kdykoliv od výzkumu odstoupit a zaměnila jsem jejich jména ve všech výstupech výzkumu.

Udělám vše proto, aby se mnou archivované materiály nedostaly do nepovolaných rukou a nebyly zneužity pro jakékoliv komerční nebo jiné účely. Abych ochránila i legitimitu výzkumu, vyžádala jsem si od všech účastníků výzkumu informovaný souhlas.

¹⁸ Srov. Vaněk, M.: Orální historie ve výzkumu soudobých dějin, Praha, COH ÚSD, 2004, s. 152.

2. Teoretické zakotvení tématu práce

V průběhu několika málo generací se nejen podle Coltrana¹⁹ radikálně mění přístup otců ke svému otcovství. Pokud budeme optimisté, dá se očekávat prohlubování takové tendence. K tomu, i v českém prostředí, přispívá současná možnost otců aktivně se podílet na péči o dítě a žádat o tzv. rodičovský příspěvek²⁰. V České republice je tato varianta čerpání rodičovského příspěvku²¹ otcem možná od roku 2001. Tím dostávají i otcové možnost stát se pečovatелеm „na plný úvazek“ ve smyslu času stráveného s dítětem.

Jak vyplývá z prací zabývajících se rozdělením domácího managementu, (Hardingová²², Maříková²³, Coltrane²⁴ ad.) může dát postupné prostupování rolí v rodině základ rovnovážnému modelu péče o potomky, dělby práci a povinností v domácnosti a zrovnoprávnit tak oba partnery v možnosti seberealizace²⁵ nejen uvnitř rodiny ale i mimo ni. Dosavadní nerovnoměrný systém rozdělení povinností vychází i z genderové²⁶ organizace společnosti, jak ji definuje například Sandry Hardingová²⁷. Tato organizace společnosti se projevuje ve třech vzájemně propojených rovinách - v rovině symbolické, v rovině dělby práce a v rovině sociálních rolí. Podle Hardingové se genderový symbolismus transmittuje ve struktuře společenské dělby práce, kde je mužům přisouzena materiální produkce a ženám tzv. přirozená reprodukce. To logicky ztěžuje přístup žen do jiných oblastí a oborů na trhu práce s odkazem na jejich nezastupitelnost na poli přirozené reprodukce. Genderový symbolismus a genderová organizace společenské dělby práce se reprodukuje procesem

¹⁹ Srov. Coltrane, S.: *Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity*, New York, Oxford University Press, 1996.

²⁰ Úplné znění zákona č.117/1995 Sb., k nahlédnutí na webové stránce: <http://www.zakonycr.cz/seznamy/117-1995-Sb-zakon-o-statni-socialni-podpore.html>. Rodičovský příspěvek je peněžitá pomoc rodiči, na kterou má rodič nárok, splňuje-li on i jeho dítě podmínky, které jsou stanoveny zákonem o státní a sociální podpoře.

²¹ Nové ustanovení je na základě zákona č.117/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

²² Srov. Harding, S.: *The Science Question in Feminism*, London, Ithaca, 1986.

²³ Srov. Maříková, H.: *Rodičovská dovolená a muži*, Gender, rovné příležitosti, výzkum, Praha, 2003.

Maříková, H. *Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otcí*, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2007.

²⁴ Srov. Coltrane, S.: *Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity*, New York, Oxford University Press, 1996.

²⁵ Srov. Maříková, H. *Trvalá nebo dočasná změna?*, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2007. s. 14.

²⁶ Pojem gender je jednou z možností, podle kterých lze organizovat společnost do vertikálních a horizontálních struktur. Podle genderu se přiděluje sociální status, tedy odstupňovaný souhrn práv a povinností členů společnosti, a zároveň podle pohledu humanitních věd patří mezi nejvýraznější prvky tvořící identitu jednotlivce. Gender je strukturálním fenoménem, překračujícím individuální úroveň, zřejmým se ale stává zvláště v rovině každodenních interakcí. Srov. Harding, S.: *The Science Question in Feminism*, London, Ithaca, 1986.

²⁷ Srov. Harding, S.: *The Science Question in Feminism*, London, Ithaca, 1986.

socializace tím, že se jedinci učí genderovým rolím a aktivně je tvoří²⁸. Na druhé straně, podle Goffmana²⁹ genderové a jiné role závisí na prostředí, okolnostech a dalších proměnných.

Pokud bychom se na otcovství v současné době dívali realističtěji, museli bychom dát za pravdu současným výzkumům, které se zabývají otcovstvím z genderové perspektivy³⁰, a které ukazují, že v současných společnostech našeho kulturního prostředí je otcovství silně ovlivněno genderovým konceptem a jeho stereotypy. Prakticky je na nich postaveno.

Když si uvědomíme, že většina představ o otcovství je chápána jako protikladná vůči mateřství, je pak otcovství chápáno na základě zdůraznění a vymezení genderových rozdílností mezi mužem - otcem a ženou - matkou. Tyto stereotypy nemusí pocházet jen z biologických dispozic, ale i ze společenských zvyklostí³¹.

U otců, se kterými jsem vedla rozhovory, se pak od sebe velmi lišila rovina sociální praxe, neboli to, co otcové dělají, od roviny obecně sdílené kultury otcovství, názorů, hodnot a významů, spojovaných s muži - otci a otcovskou kulturou. Přestože se, tak jak tvrdí La Rossa³², ve společnosti očekává, že se obě roviny budou překrývat a synchronizovat, u otců, se kterými jsem v rámci svého výzkumu hovořila, tomu tak nebylo. La Rossa dále upozorňuje, že chování málokdy odpovídá normám a očekáváním. Jedním z důvodů by podle něj mohlo být i to, že se kultura otcovství mění rychleji než chování otců samých. Obecně se ale nedá pochybovat o tom, že je jakékoliv chování ovlivněno zvyky v původní rodině, společenstvím nebo společností. Dále je ovlivněno sociálními tradicemi, hodnotami a normami. Jak shrnuje Maříková³³, mnoho vlivů odráží i různá označení a nuance mezi otcovskou praxí (chováním) a ideovou (kulturní) rovinou otcovství. Setkáváme se tedy s pojmy „nového“ otce, angažovaného otce, pečujícího otce apod. Adekvátně k procesům změn pak byly používány pojmy jako aktivní otcovství, pečovatelské otcovství, rovné rodičovství, sdílené rodičovství apod. Pro mou práci není podstatné, jestli se otcové, se kterými jsem hovořila, považují za aktivní, pečující nebo jinak pojmenované otce. Jak

²⁸ Srov. Čermáková, M.: Genderové identity - ekonomické a sociální souvislosti. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2003, s.2n,7n.

²⁹ Srov. Goffman, E.: Všichni hrajeme divadlo - Sebeprezentace v každodenním životě, Praha, Nakl. Studia Ypsilon, 1999.

³⁰ Srov. Nešporová, O.: Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené, výzkum vedený v letech 2004-2005, Praha:VÚPSV, 2006: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006072402> (Přečteno 12. 1. 2008).

³¹ Toto téma rozvedu v části o genderových rolích.

³² Srov. Rossa La, R. et al Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach, New York, Oxford University Press, 1992, s. 135-152.

³³ Srov. Maříková, H. Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2007.

podotýká Pleck³⁴, měnící se koncepce otcovství a přístupy k otcovství ozřejmují skutečnost, že současné otcovství je přinejmenším tak proměnlivým konceptem, jak proměnlivé je otcovství v historické perspektivě.

Jednou stránkou věci je tedy historický vývoj a identifikace s rolí a druhou praktická schopnost mužů postarat se o své dítě. Jak uvádí i Geigerová³⁵, pečovatelské chování určuje role pečující osoby, ne její genderová role. To tedy znamená, že jsou muži schopni prakticky a fyzicky vykonávat úkony spojené s péčí o dítě, a to i o velmi malé dítě.

³⁴ Srov. Pleck, J. H.: Paternal involvement: Levels, Sources a Consequences. In M.E.Lamb, The role of father in child development, New York, Haworth Press, 1997, s. 66-103.

³⁵ Srov. Sedláček, L., Plesková, K.: Aktivní otcovství, Brno, Nesehnutí, 2008.

3. Postavení otce v rodině

V této práci se soustředím na konkrétní a aktuální situace partnerů s dětmi do 4 let. Hovoříme tedy o tématu dnešní doby. Ale protože současná pozice otců v rodině by byla asi jen těžko pochopitelná bez znalosti historického vývoje, nastíním nejdříve ve zkratce tento vývoj v průřezu od nedávné minulosti do současnosti.

3.1 Postavení otců v minulosti

Podle Coltrana³⁶ je nejdůležitější rozdíl mezi otcem v zemědělské společnosti a otcem v moderní průmyslové společnosti právě ten, že v zemědělské společnosti byla výroba uspořádána přes domácnosti a v domácnostech. Podle historických údajů to nebyl jen růst kapitalistického hospodářství a tržní ekonomiky, které způsobily oddělení rolí pohlaví a změnu postavení otců³⁷, ale i rozšíření idejí osvícenství z vrstvy elity do řad prostého lidu. Z Francie zavál do celé Evropy vítr sekularizace a emancipace³⁸. Současně se i výchova stala veřejnou otázkou a vliv otce jako autority se oslabil³⁹.

V 17. a 18. století, v době prvotního hospodářství, které se odehrávalo na úrovni domácností, je místem výkonu mužovy práce obvykle jeho dům. Byli to především otcové, kteří byli hlavou své rodiny a dohlíželi na její morálku. Matky pečovaly o kojence a malé děti a muž se aktivně podílel na jejich výchově a vedení. Většina rad rodičům více směřována k otci než matce. Otcům bylo vštěpováno mít mnohem větší zodpovědnost a vliv na své děti. Během této doby byly děti považovány z podstaty za hříšné a otcové měli mít o to lepší důvod pro svou morální nadřazenost⁴⁰. Byli považováni za dokonalé dohlážitely na duševní vývoj svých dětí. Ve shodě s tím, že byli otcové chápáni jako solidnější rodiče, byly děti ve vzácném případě rozvodu nebo manželské odluky přidělovány právě jim.

³⁶ Srov. Coltrane, S.: *Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity*, New York, Oxford University Press, 1996.

³⁷ Tento jev, který byl vnímán od počátku 19. století vyvrcholil ve 20. století, kdy je otec popisován také spojením „nepřítomný otec“. Více srov. Filipowicz, M., Królak, J. et Zachová, A.: *Od patriarchy k tatínkovi – Západoslonské modely otcovství*, Univerzita Hradec Králové, Gaudeamus, 2008, s.6nn.

³⁸ Srov. Zoja, L.: *Soumrak otců-Archetyp otce a dějiny otcovství*, Prostor, Praha, 2005, s. 154.

³⁹ Srov. Radimská, R.: *Mateřství, otcovství a moc*, Gender on-line, č.4/2008. www.genderonline.cz (Přečteno 19. 1. 2009).

⁴⁰ Srov. Filipowicz, M., Królak, J. et Zachová, A.: *Od patriarchy k tatínkovi – Západoslonské modely otcovství*, Univerzita Hradec Králové, Gaudeamus, 2008, s. 28.

Poté co vyvstala nutnost komercializace trhů a industrializace, opouštělo stále více mužů každý den své domovy a pokud nebyly zaměstnané celé rodiny, nechávaly ženy⁴¹, aby obhospodařovaly domácnosti a postaraly se o děti. Tím se posílil kult mateřství⁴² a vliv matek v rodině, zatímco z otců se stával „neviditelný otec“⁴³, který přes den pracoval v továrně a v noci spal v přilehlé noclehárně. Od „opravdové“ ženy, která zůstávala s dětmi doma, se tehdy neodmyslitelně očekávalo, že bude nesobecká a že její morální čistota, pečovatelský cit i jemná povaha jí jednoznačně opravňují k tomu, aby vychovávala malé děti. V domovech vládla mateřská morální ctnost místo otcovské striktní argumentace⁴⁴.

Přibližně od začátku 18. století se i evropské státy začaly měnit z rozsáhlých vesnických zemědělských společností na společnosti městské a průmyslové, a to byl impulz k další společenské změně. Průmyslová revoluce se začala z Anglie šířit i do ostatních států a během několika desetiletí, a zvláště koncem 19. století, byla již většina lidí, aby uživilí své rodiny, závislá na práci mimo jejich rodinu a domácnost. V dřívějším modelu rodinné zemědělské výroby pracovali muž, žena i děti spolu⁴⁵ s námezdní silou, pomocníky a učedníky. Průmyslová revoluce přinesla změnu. V tomto novějším způsobu průmyslové výroby odcházeli členové rodiny z domova, aby za práci dostali pravidelnou mzdu. Pokud tedy byla zaměstnaná celá rodina, mohly výdělky dětí a matky převýšit výdělek otce. Taková situace jistě oslabovala jeho důležitost a roli autority v rodině. Teprve s pokračující industrializací a prvními zákony na ochranu manuálně pracujících začali být upřednostňováni a lépe oceňováni dospělí muži.

Dřívější model vztahu mezi otcem a dítětem byl udržován úctou k otci, a ačkoliv tento vztah otce k dítěti nevycházel z citů, byl vnímán jako závazek. Stejně jako vztah mezi manželi byl účelový, byl i vztah mezi rodičem a dítětem postavený na tomto základě. Od dětí se očekávalo, že se budou podílet na chodu domácnosti. Muži byli viditelnou součástí života

⁴¹ Máme tendenci se domnívat, že to byli pouze muži, kterých se týkala v době průmyslové výroby práce za mzdu, zatímco ženy zůstávaly jen doma. Ve skutečnosti například ve Spojených státech to byly s větší pravděpodobností mladé ženy ze zemědělství, které na začátku této změny v letech 1820 až 1850 pracovaly v továrnách a bylo to až později, kdy tuto práci vykonávali předně muži. Velká část těchto žen ze střední třídy také dále sloučovala domácí povinnosti a vydělávání peněz. I přesto během tohoto století domácí výroba v rámci celého hospodářství klesala a většina vdaných žen byla vyloučena z nově vznikajícího mzdového hospodářství. Tento hospodářský posun by mohl mít vliv na hypotézu, kdo by měl být zodpovědný za péči o domácnost a výchovu dětí.

⁴² Srov. Radimská, R.: Mateřství, otcovství a moc, Gender on-line, č. 4/2008. www.genderonline.cz (Přečteno 19. 1. 2009).

⁴³ Neviditelný otec není jen nepřítomný otec ale i otec neaktivní. Ten, který nerozhoduje a nestojí si za svým názorem. Není dětem ani ženě vzorem a oporou. Učitelem, natož vůdcem.

⁴⁴ Srov. Coltrane, S.: Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity, New York, Oxford University Press, 1996.

⁴⁵ Srov. Zoja, L.: Soumrak otců-Archetyp otce a dějiny otcovství, Prostor, Praha, 2005, s. 162.

dítěte díky své práci, ať už v zemědělství, řemeslnictví nebo obchodě. A to se projevovalo v širších domácích souvislostech. A co víc, většina prací v době domácího zemědělského hospodářství byla řízena otcem. Muži zaučovali své syny řemeslu nebo hospodaření, učili je dohlížet na ostatní a byli zodpovědní za zachování dobrých vztahů v domácnosti. Domov byl tedy soustavou kontroly, stejně tak jako těžištěm výroby, kdy obě činnosti vedly k upevnování otcovy autority. Jak začal být patrný přechod od domácí produkce k tržní ekonomice, striktní autorita patriarchálních otců začala slábnout.

Postavení otce v rodině a společnosti se tedy vyvíjí a mění se. Tyto změny zapouští kořeny ve společnosti a myslích všech. Přechází od autoritativních otců 18. století k otcům, kteří během 19. století ztrácí přičiněním státu a sekularizace své výsadní postavení až k otcům 20. století, kteří jsou v porovnání s otcí 18. století jen živiteli bez valného vlivu na rodinný život. Svou apatií nebo domnělým dostatečným plněním otcovských povinností⁴⁶ tak otcové přispívají k rozpadu patriarchátu⁴⁷.

3.2 „Nové otcovství“⁴⁸

Z této situace, kterou ale otcům vývoj společnosti připravil, někteří otcové vystoupili a „zažehli tak plamen nového otcovství“. Objevila se dosud neznámá dvojice: otec s malým dítětem. Jakkoliv se toto vystoupení jevilo jako nadějný krok vpřed, posléze se ukázalo, že jde o čistě povrchní transformaci u části „nových otců“⁴⁹, tedy že ti, kteří jsou znázorňováni polonazi v džínách s malým dítětem v náručí, jsou ve výchově a péči o dítě stále nefunkční. Otec je podle Zoji mediálně redukován do obrazu symbiotického vztahu nahého mužského těla a potomka. V počátcích dvacátých let 20. století tato zobrazení představovala spíše utopistickou představu otců, kteří pečují o své děti v jejich prvních fázích života. Nešlo o upřímný odraz skutečnosti. Ten se naplňoval postupně a velmi pomalu. Primární péče i nadále zůstávala na ženách, a pokud na této péči participoval i otec, byl v menšině

⁴⁶ Jak uvedla v rozhovoru Wislava Szymborska, otec tráví s dítětem čas, ale nemá mu co říct, naučit ho nebo mu předat. Jen spolu jsou, ale v dítěti i otcí je prázdno. Rozhovor s W. Szymborskou, *Gazeta Wyborcza*, 7. 10. 1996, s. 11. Augustyn, J.: *Být otcem*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 20.

⁴⁷ Srov. Augustyn, J.: *Být otcem*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 19.

⁴⁸ Jak souhlasně se Singlym vyjadřuje Radimská, od 80. let vzniká nová představa rodinných vztahů, charakterizovaná osobním rozvojem, vnímáním potřeb dítěte a odmítnutím starých rolí otce. Jak říká Singly, muž již nechce hrát roli, jež ho oddaluje od jeho dítěte. Radimská, R.: *Mateřství, otcovství a moc*, Gender online, č. 4/2008. www.genderonline.cz (Přečteno 19. 1. 2009)., Singly, F.: *Sociologie současné rodiny*, Praha, Portál, 1999.

⁴⁹ Na základě užívání termínu „nový otec“ chápu „nové otcovství“, naopak jako přístup, kdy se otec o své dítě plnohodnotně zajímá jako rodič a pečovatel. Je opakem otce, u kterého je vztah s dítětem postaven na autoritě a odstupu. Ad „nový otec“: Srov. Zoja, L.: *Soumrak otců, archetyp otce a dějiny otcovství*, Praha, Prostor, 2005, s. 215. (Přeložil Patočka, P.)

a udržoval si postoj „pomáhajícího“. Takový postoj podmiňuje tedy spíš představu o „novém partnerovi“ než otcí.

Společnost si i nadále v majoritním myšlení nesla svou představu o „ideálním“ otcí a „ideální“ matce s tím, že matka o dítě pečuje od raného věku, zatímco otec se do této péče zapojuje až v jeho pozdějším věku. Otec po celou dobu působí hlavně v roli výhradního živitele. Ale několik „nových“ otců dvacátých let 20. století samozřejmost tradičního rozdělení rolí přeci jen zpochybnilo. I díky nim dnes takové striktní rozdělení neplatí. Otázkou ale zůstává, jestli stejně jako ženy pronikly do mnohých, do té doby pouze mužských, oblastí (vysoké posty v práci, armádě, vládě apod.), pronikli i muži do těch ženských. Zbavili se i oni mnohých tabu a vstoupili do světa, který býval tradičně vyhrazený ženám? Například do světa péče o malé děti?

V současné době musí každý pár jednotlivě i všichni současně činit jednotlivá rozhodnutí, kterými se vydávají na již prošlapanou cestu stereotypně rozdělených rolí, nebo zkouší ty nové a na první pohled krkolomné. Přestože s tradičním rozdělením genderových rolí v současnosti souhlasí⁵⁰ v České republice stále se snižující procento mužů i žen, je jen málo párů, které by v takovém rozvržení nepokračovaly.

Páry, se kterými jsem při svém výzkumu setkala, patří k těm druhým. Rodiče v těchto párech se rozhodli, že nebudou pokračovat v generových stereotypech. Tedy, že otec opustí své zaměstnání a po prvních měsících po porodu převezme celou péči o dítě, nejen o víkendech a večerech po příchodu z práce. Zatímco se jejich partnerky budou i nadále věnovat především kariéře a finančnímu zabezpečení rodiny.

⁵⁰ Hašková, H.: Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu, výzkum, Gender a sociologie. <http://www.gendersonline.cz/view.php?cisloclanku=2005122202> (Přečteno 12. 9. 2009).

4 Legislativní rámec mateřské dovolené a rodičovské dovolené

Není pochyb o tom, že lidské chování ovlivňuje společnost a její zákony. Pro lepší pochopení možností a výchozích situací partnerů, pro které je rodičovství nyní aktuální a zvláště pro přiblížení situace partnerů, se kterými jsem měla možnost hovořit, považuji za nezbytné uvést současný legislativní rámec mateřské a rodičovské dovolené.

Legislativní aspekt situace rodiny, do které dítě přichází, je ze strany státu dán i systémem sociální podpory. Ten je v České republice upraven zákonem č.117/1995 Sb.,⁵¹ o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Do tohoto zákona spadají i dávky týkající se rodiny. S ohledem na vytýčení cíle mé práce budu reflektovat pouze dávku vedenou Ministerstvem práce a sociálních věcí jako rodičovský příspěvek, způsoby jeho čerpání a podmínky jeho přiznání.

4.1 Možnosti a podmínky čerpání rodičovského příspěvku

Rodiče mají možnost čerpat sociální podporu několika způsoby. Oproti minulým letům se v současné době, tj. od ledna roku 2008, mohou rozhodovat mezi dvouletou, tříletou a čtyřletou verzí čerpání rodičovského příspěvku. První verze, dvouletá, je tak zvaná zvýšená. V pevných měsíčních dávkách dostávají rodiče v tomto případě podporu 11 400 Kč. V základní - tříleté formě dostávají rodiče 7 600 korun a ve snížené - čtyřleté formě 3 800 Kč nebo 3 000 Kč, a to v závislosti na výši předchozího výdělku.⁵²

Na jedné straně volbou doby trvání podpory si rodiče volí i její výši. Rodičovský příspěvek v ČR začíná plynout po peněžité pomoci v mateřství, tzv. „mateřské“, která trvá u narození jednoho potomka 28 týdnů a v případě vícečetného porodu 37 týdnů. Na druhé straně ale i trvání a výše podpory na rodičovské dovolené nezávisí pouze na rozhodnutí rodičů. Má na ní vliv i výše platu ženy před nástupem na rodičovskou dovolenou. Nárok na zvýšené (11 400 Kč), dvouleté čerpání rodičovského příspěvku mají ženy, jejichž nárok na PPM⁵³ byl ve výši alespoň 380 korun za jeden kalendářní den. Základní (7 600 Kč), tříleté čerpání podpory se týká těch matek, které mají nárok na PPM. Zde finanční hranice

⁵¹ Úplné znění zákona č.117/1995 Sb., k nahlédnutí na webové stránce: <http://www.zakonycr.cz/seznamy/117-1995-Sb-zakon-o-statni-socialni-podpore.html>

⁵² Ministerstvo práce a sociálních věcí, Odbor rodinné politiky. www.mpsv.cz, <http://www.vyplata.cz/vyplatamzdy/matarskaarodicovskadovolena.php>. (Přečteno dne 15. 9. 2009).

⁵³ PPM znamená peněžité pomoci v mateřství, jedná se o zkratku používanou ministerstvem práce a sociálních věcí.

nefiguruje. Snížené, čtyřleté, čerpání mohou využít rodiče po PPM, nebo v případě, že nevznikl nárok⁵⁴ na PPM.

Doba k podání žádosti o způsobu čerpání příspěvku se u jednotlivých typů liší. Pokud se rodiče rozhodnou pro dvouleté čerpání podpory, musí tak učinit nejpozději do posledního měsíce, do kterého matce plyne nárok na peněžitou pomoc v mateřství. Pokud se rodiče nerozhodnou do 21. týdne života dítěte, je rodičům přidělena tříletá doba plynutí příspěvku⁵⁵. Po učiněném rozhodnutí je vybraná možnost čerpání již nezměnitelná a nelze ji uplatňovat zpětně. A to ani při střídání rodičů v pobírání rodičovského příspěvku. Z některých diskuzí⁵⁶ vyplývá, že tuto okolnost rodiče obecně hodnotí jako velmi omezující. Je pro ně těžké, již tak krátce po porodu rozhodnout, pro jakou délku rodičovské dovolené se rozhodnou.

Podmínek, které musí rodič pobírající příspěvek splnit, je podle Ministerstva práce a sociálních věcí několik⁵⁷. V první řadě se jedná o podmínky týkající se způsobilosti rodiče. Musí jít o rodiče, který o dítě pečuje osobně, celodenně a řádně. Na druhé straně jsou podmínky, které musí splňovat dítě. Musí se jednat o nejmladší dítě v rodině, musí být mladší tří let a nesmí být umístěováno do jeslí nebo jiného zařízení pro děti předškolního věku na dobu delší než je pět kalendářních dnů za měsíc.

Dítě, které je starší tří let, smí navštěvovat mateřskou školu nebo podobnou instituci pravidelně, ale pouze v rozsahu, který nepřevyšuje čtyři hodiny denně nebo pět kalendářních dnů v měsíci. Stejná omezení se týkají i dětí zdravotně postižených rodičů. Děti zdravotně postižené mohou ve výše zmíněných institucích pobývat dobu nepřevyšující šest hodin denně.

Rodiči je dovoleno, aby během pobírání rodičovského příspěvku pomáhal zlepšovat finanční situaci rodiny vlastní výdělečnou činností⁵⁸. Příjmy rodiče nejsou sledovány a nemají ani dopad ze strany státu na změnu výše nebo trvání rodičovského příspěvku. Rodič je ale povinen během této činnosti zajistit dítěti péči jinou zletilou a způsobilou osobou.

4.2 Postavení rodiče v práci

V případě, že se rodiče rozhodnou nebo jsou svojí ekonomickou situací nuceni sloučit pracovní i rodičovské povinnosti, nabízí stát opatření pracovněprávní povahy a existenci

⁵⁴ Nárok na pobírání peněžitě podpory v mateřství mají ženy, které byly v posledních 2 letech před zahájením výplaty této dávky alespoň po dobu 270 dnů účastny nemocenského pojištění. To je součástí sociálního pojištění, které za zaměstnance odvádí zaměstnavatel.

⁵⁵ Ministerstvo práce a sociálních věcí, Odbor rodinné politiky. www.mpsv.cz, <http://www.vyplata.cz/vyplatamzdy/materskaarodicovskadovolena.php> (Přečteno dne 15. 9. 2009).

⁵⁶ Srov. <http://materska.mistecko.cz/diskuze> (Přečteno dne 23. 1. 2009).

⁵⁷ Viz více na www.mpsv.cz, oddíl Rodina a státní sociální podpora. (Přečteno 25. 3. 2009).

⁵⁸ Možnosti příjvídělku během rodičovské dovolené využívali tři z šesti respondentů mého výzkumu. Šlo o povolání, které otcové vykonávali díky tomu, že pracovali „na volné noze“. Tedy novinář, zlatník a animátor.

finančních a teritoriálně dostupných služeb péče o děti. Zvláště pokud jde o děti do tří let, děti předškolního a děti mladšího školního věku. S ohledem na výzkumný vzorek se budu zabývat zvláště službami pro děti do tří let věku.

S ohledem na těhotenství, porod a následnou prvotní péči o novorozence je v České republice možné požívat opatření směřujících k ochraně a praktickému zvýhodňování matek a otců v pracovněprávních vztazích. Mateřská a rodičovská dovolená patří tedy mezi pracovní opatření.

Mateřská dovolená trvá po dobu 28 týdnů, při vícečetném porodu 37 týdnů. Mateřská dovolená obvykle začíná na začátku šestého týdne před předpokládaným termínem porodu. Nejdříve je na ni možné nastoupit osm týdnů před tímto datem, nelze na ni ale nastoupit v době kratší než dva týdny před předpokládaným datem porodu.

Po dobu mateřské dovolené neplyne zaměstnavateli povinnost platit zaměstnankyni náhradu mzdy, přestože je těhotenství a porod chápán jako důležitá osobní překážka v práci, během které je zaměstnankyně omluvena pro nepřítomnost v práci, ve smyslu ustanovení § 191 zákona č. 262/2006 Sb.,⁵⁹ zákoníku práce. Nárok má ale na dávky nemocenského pojištění dle zákona č. 54/1956 Sb.,⁶⁰ o nemocenském pojištění zaměstnanců a zákona č. 88/1968 Sb.,⁶¹ o prodloužení mateřské dovolené. Na dávky v mateřství a přídavky na děti, tedy na rodičovský příspěvek, má matka z nemocenského pojištění nárok na základě zákona č. 117/1995 Sb.,⁶² o státní sociální podpoře. Po bezprostředním uplynutí mateřské dovolené je zaměstnavatel povinen zaměstnankyni poskytnout místo, které opustila nebo jí vyhovět, pokud zažádá o nevyčerpanou dovolenou. Od 1. ledna 2009 vstoupil v platnost nový zákon o nemocenském pojištění. Zatímco v roce 2008 činila maximální peněžitá výše podpory v mateřství 14 370 Kč, od ledna roku 2009 je její maximum 28 890 Kč měsíčně. Nový zákon zvyšuje procento, podle kterého se z vyměřovacího základu peněžitá pomoc v mateřství vypočítává, a to z 69 % na 70 %. Podstatné ale je, že se zvyšuje i hranice příjmu, z něhož jsou dávky vypočítávány. Dosud totiž nebyly do základu pro výpočet dávek započítávány příjmy vyšší než 24 000 Kč.

⁵⁹ Úplné znění zákona č. 262/2006 Sb., k nahlédnutí na webové stránce: <http://www.vyplata.cz/zakony/z262-2006sb.php#P195>. (Přečteno dne 12. 7. 2009).

⁶⁰ Úplné znění zákona č. 54/1956 Sb., k nahlédnutí na webové stránce: <http://www.sagit.cz/pages/uz.asp?sn=y&hledany=586%2F1992&cd=5&typ=r&levelid=243562>. (Přečteno dne 12. 7. 2009).

⁶¹ Úplné znění zákona č. 88/1968 Sb., k nahlédnutí na webové stránce: <http://ley.cz/?s113&q113==5&typ=r&levelid=243750>. (Přečteno dne 12. 7. 2009).

⁶² Úplné znění zákona č. 117/1995 Sb., k nahlédnutí na webové stránce: <http://www.zakonycr.cz/seznamy/117-1995-Sb-zakon-o-statni-socialni-podpore.html>. (Přečteno dne 12. 7. 2009).

Nyní se redukční hranice posouvá až na 71 000 Kč měsíčního platu. Změna se bude týkat i mužů, kteří zůstanou s dítětem doma. Zvýší se i dávky vyplácené ženám, které mateřskou dovolenou nastoupí v roce 2009 a v roce 2010 jim bude dobíhat⁶³.

Nově má na PPM nárok i muž, který je otcem dítěte nebo manželem ženy, která dítě porodila, pokud s matkou dítěte uzavřel písemnou dohodu, že bude o dítě pečovat. Dohodu lze uzavřít s účinkem nejdříve od počátku 7. týdne po porodu dítěte.

Od ledna 2001 byla zavedena tak zvaná "rodičovská dovolená". Důvodem byla snaha zajistit rovnost mužů a žen v pracovněprávních vztazích a zajistit, aby nárok na pracovní volno z důvodu péče o dítě do tří let věku mohl vzniknout jak matce, tak i otcí dítěte. Pokud o to rodiče zažádají, je jim zaměstnavatel povinen poskytnout rodičovskou dovolenou. Ta se týká matky po skončení mateřské dovolené a otce od sedmého týdne od porodu dítěte. Délka dovolené je na vůli rodičů, musí však proběhnout do tří let věku dítěte. Rodičovská dovolená se nemusí čerpat v celku. To znamená, že matka může například po uplynutí mateřské dovolené nastoupit do práce a rodičovskou dovolenou využít až ve dvou letech dítěte. Tedy kdykoliv, do tří let věku dítěte. Toto ustanovení je vykročením dobrým směrem, chování lidí se ale mění pomaleji, než se přijímají zákony. Toto opatření je vítané, ale prozatím ho využilo⁶⁴ jen nepatrné procento rodin.

Během mateřské dovolené matky je možné, aby otec nastoupil na rodičovskou dovolenou. Rodičovskou dovolenou mohou rodiče čerpat i současně. Nevýhodou tohoto rozhodnutí je fakt, že v tomto případě plynou rodičům jen dávky jednoho z nich.

Institucionální péče o děti do tří let není v České republice příliš rozvinutá. Nejvíce takových institucí fungovalo v době komunismu, kdy byla nutná plná zaměstnanost. Tedy i žen s kojenci. V posledních letech se ale většina těchto institucí rušila. I výzkum VÚPSV⁶⁵ provedený v roce 2004 dokazuje, že nabídka služeb neodpovídá poptávce rodičů. Z výzkumu vyplývá, že z tohoto důvodu mateřské školy navštěvuje jen 25% dětí mladších tří let.

⁶³ V současné chvíli je řešen tzv. „Janotův úsporný balíček“. Jeho přijetí by mělo vliv i na výši PPM a dávky při rodičovské dovolené. (Dne 18. 10. 09).

⁶⁴ V roce 2008 této možnosti využilo 1,5% rodin na celém území ČR. Srov. Neveřalová, K.: Podíl otců na rodičovské dovolené, 2009. <http://www.tatadoma.cz/detail.asp?id=23>. (Přečteno 12. 6. 2009).

⁶⁵ Více viz <http://www.vupsv.cz/index.php?p=projekty&id=122> (Přečteno 26. 3. 2009). Rodina, partnerství a demografické stárnutí: Generace a gender. Projekt má za cíl studium dynamiky vývoje rodiny a rodinných vztahů od jejího založení až do jejího zániku, tj. zahrnuje období několika životních cyklů: založení rodiny, rození dětí, střední věk, životní situace seniorů. Středem zájmu je studium vztahů děti-rodiče a partner-partnerka. Tyto vztahy jsou studovány pro muže a ženy ve všech věkových kategoriích (18-79 let). Výběrový rozsah bude 10 000 respondentů z populace mužů (N=5000) a žen (N=5000). Analýza výsledků šetření povede k hlubšímu porozumění demografické situace České republiky v evropském prostoru. Umožní zejména formulovat návrhy opatření širokého spektra populační politiky, a to jak rodinné, tak i důchodové.

V českém prostředí se můžeme setkat se třemi typy služeb starajících se o děti do tří let. Jsou jimi státní zdravotnická zařízení typu jeslí, soukromá zařízení fungující v rámci zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání a soukromé služby na principu „baby-sittingu“.

K poklesu počtu jeslí došlo po roce 1989. Z původních 1043 zařízení v roce 1991 poklesl jejich počet na 60 v roce 2003⁶⁶. Jesle nejčastěji zřizuje obec. Vzhledem k tomu, že péče v jeslích je hrazena z rozpočtu zřizovatele, je zcela na něm, jaké stanoví za pobyt dětí v jeslích poplatky. Poplatky se tak velmi liší. Zpravidla se pohybují ve výši od 800 Kč do 4.500 Kč za měsíc. Soukromá zařízení fungující v rámci zákona č. 455/1991 Sb., dbají o celkový psychický i fyzický růst dítěte a zpoplatnění služeb je závislé na poptávce trhu. Baby-sitting podle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání v sobě mimo jiné obsahuje i možnost individuální dočasné a příležitostné péče o děti do tří let věku. Nejde tedy na rozdíl od výše zmíněného o denní péči. Poplatek za tuto službu je závislý na jejím poskytovateli.

Služby poskytované rodičům dětí předškolního věku se dělí na mateřské školy, soukromé mateřské školy a soukromé instituce zabývající se mimoškolní výchovou a vzděláváním. V této oblasti se setkáváme s předpisy neodpovídajícími potřebám rodin, jakými jsou například otevírací hodiny⁶⁷ nebo podmínky přijímání⁶⁸ dětí do zařízení.

4.3 Sociální zabezpečí rodiny v zahraničí

Porovnání systémů rodičovských dovolených v České republice a v zahraničí nám dokládá, že délka a systém mateřských a rodičovských dovolených u nás je v Evropě výjimkou. Patříme k zemím, kde je na jedné straně čas strávený s dítětem nejdělsí, ale na druhé straně finanční podpora na tuto dobu je skoro nejnižší. Nejobvyklejší délka mateřské dovolené je v zahraničí šestnáct až osmnáct týdnů a rodičovská dovolená jen málokdy přesáhne dobu dvou let. Z pohledu zaměstnavatele a pracovního trhu je tedy otázkou, jaký

⁶⁶ Srov. Neveřalová, K.: Podíl otců na rodičovské dovolené, 2009. <http://www.tatadoma.cz/detail.asp?id=23>. (Přečteno 12. 6. 2009).

⁶⁷ Většina těchto zařízení přijímá děti v 7hodin ráno. Pozdní příchod z důvodu rušení následné výuky a organizace dětí není možný. Současně je dětí nutné vyzvedat nejpozději do půl 7. večer. Více viz <http://www.skola-rynořtice.cz/?p=280>.

⁶⁸ Aby mohlo být dítě přijato do mateřské školy, musí prokázat své trvalé bydliště, které je shodné s mateřskou školou do které ho rodiče chtějí zapsat. Dítě je povinno splňovat zdravotní podmínky, které dokládají, že může být v kolektivu s dalšími dětmi atp. Více viz <http://www.pardubice.eu/urad/radnice/magistrat/odbory-magistratu/oks/skolstvi/dite-v-ms/prijeti-ditete-do-ms.pdf>. (Přečteno 7. 10. 09).

dopad má na profesní život ženy tak dlouhá pracovní odmlka. A z pohledu dítěte, jak na něj působí krátká doba strávená v péči rodiče?

Dlouhá pracovní odmlka výrazně zhoršuje pozici žen na trhu práce. Proto některé evropské vlády i firmy samy začínají vytvářet a podporovat podmínky vedoucí k hojnější účasti žen - matek na trhu práce. Snaží se tak vytvořit systém umožňující matkám pracovat s ohledem na jejich závazky vůči dítěti. Jde tedy o kombinaci potřeb dítěte a udržení matky v pracovním procesu. Zatímco tendence českého systému je naopak nechávat matku co nejdéle s dítětem, bez ohledu na její budoucí „zaměstnatelnost“.

Modely⁶⁹, jak by mohla rodičovská dovolená vypadat, můžeme vidět u ostatních států. Například Rakousko podporuje systém prodloužení dovolené při střídání rodičů. Rodičovská dovolená trvá 30 měsíců a v případě, že se na ní rodiče vystřídají po dobu alespoň tří měsíců, je prodloužena na 36 měsíců. Portugalsko dává přednost rozložení rodičovské dovolené až do několika let. To umožňuje vysokou flexibilitu na trhu práce. Rodičovská dovolená zde trvá tři měsíce při plném úvazku a šest měsíců při polovičním úvazku. Rodičovskou dovolenou lze rozložit až do šesti let věku dítěte. Některé státy dokonce příspěvek neposkytují v případě, že si rodiče vyberou krátkou (Irsko) nebo dlouhou (Španělsko) variantu rodičovské dovolené. V Irsku⁷⁰ je neplacená rodičovská dovolená 14 týdnů po 18 týdnech mateřské dovolené. Rodiče jsou tak nuceni k rychlému návratu do práce. Jak uvádí Myslíková⁷¹, ve Španělsku je naopak neplacená rodičovská dovolená tři roky po 16 týdnech mateřské. V případě Polska se setkáváme s opačným systémem tomu českému. Zde je rodičovský příspěvek vyplácen kratší dobu, než je délka rodičovské dovolené. Zde je mateřská dovolená 16 týdnů, rodičovská dovolená trvá tři roky a rodičovský příspěvek je vyplácen jen dva roky.

S ohledem na zkušenosti v zahraničí můžeme konstatovat, že největší rizika českého systému rodičovské dovolené spočívají v její délce a výši příspěvku. Žena pobírající příspěvek není motivována nástupem do práce a i pro zaměstnavatele není žena po několika letech na rodičovské dovolené ve většině případů profesně způsobilá. Na druhou stranu poskytuje český systém rodičům dostatek času na výchovu a péči o své dítě.

Jak bylo zmíněno, v současné době si již rodiče mohou vybrat z několika variant čerpání rodičovského příspěvku a doby strávené na rodičovské dovolené. Dvouletou verzí se pomalu začínáme přibližovat zemím, jakými jsou Francie, Estonsko, Lucembursko a další,

⁶⁹ Srov. Myslíková, M: Porovnání systémů rodičovských dovolených v ČR a zahraničí, IES FSV UK, 2007. Více viz. <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1972326>. (Přečteno 7. 10. 2009).

⁷⁰ Více viz.: http://www.citizensinformation.ie/categories/employment/employment-rights-and-conditions/leave-and-holidays/parental_leave. // (Přečteno 10.10.2009).

⁷¹ Srov. Myslíková, M: Porovnání systémů rodičovských dovolených v ČR a zahraničí, IES FSV UK, 2007. Více viz.: <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1972326>. (Přečteno 7. 10. 2009).

kde první měsíce dostávají rodiče příspěvek v plné výši své předchozí mzdy. Tato varianta se zvýšeným příspěvkem se ale v Čechách týká jen žen, které se před nástupem na mateřskou dovolenou pohybovaly ve vyšší platové třídě. Proto je dobré, že rodiče začínají využívat možnosti delší rodičovské dovolené, při které se střídají. Dítě tak nemusí do institucionální péče a prožije své první roky obklopeno matkou i otcem.

5 Rodičovská dovolená a muži

Genderové role jsou proměnné v čase i prostředí. Jak uvedla Maříková⁷²: „...zatímco pojem pohlaví je vymezen biologicky a nemění se v závislosti na čase a místě působení, pojem gender vyjadřuje skutečnost, že sociální role, atributy, které slouží jako znak sociálních dimenzí rodové identity, jsou sociálními konstrukty. Pojem gender vyjadřuje mnohdy velmi rozdílné názory na přiměřené (očekávané a akceptovatelné) chování mužů a žen, diferencované jak z hlediska prostorového, tak časového. S jinými nároky, předpisy na roli muže a ženy se setkáváme nejen mezi odlišnými společnostmi a kulturami, ale i mezi různými sociálními skupinami uvnitř společnosti – ať již v témže čase či v různých historických obdobích...“⁷³.

To znamená, že pokud jeden rodičovský pár vyznává tradiční rozdělení rolí, v našem případě tedy otec živitel a matka pečovatelka, může jeho soused být „aktivním otcem“⁷⁴, zde tedy pečující otec na rodičovské dovolené a matka živitelka. Přestože jsou tyto přístupy k genderovým rolím proměnlivé, v určitém uspořádání jsou v každé společnosti považovány za obecně platné, správné a normální. Zakládá se na nich každodenní a rozdílný přístup k osobám ženského a mužského pohlaví, z čehož vznikají tzv. „genderové stereotypy“. Například podle Sedláčka se nejčastěji jedná o předsudky a povšechné představy o „...správném či přirozeném chování a obecném posuzování jedinců na základě jejich příslušnosti k určitému pohlaví bez hlubší specifikace toho, co je těmto jedincům vrozené a co získali výchovou, jaké jsou jejich individuální vlastnosti, schopnosti, názory, představy o životě apod.“⁷⁵. Nebezpečí stereotypů se skrývá v tom, že odděluje ženské a mužské vlastnosti tak striktně, že odmítá jejich kombinování a míšení. Správná žena tak podle nich nemá vykazovat žádné mužské vlastnosti a naopak. Například při představě otce uspávajícího své dítě – přestože může být výhradním živitelem rodiny – tato striktnost pokulhává. Tím se tedy boří i druhá představa stereotypů, že všechny ženy a muži tvoří dvě oddělené skupiny, uvnitř kterých ale uznávají stejné hodnoty, zájmy i potřeby. Pečovatelské otcovství tedy představuje další krok k vyrovnanému genderovému partnerství a v pomyslném vývoji změnu

⁷² Srov. Maříková, H., Věšíňová-Kalivodová, E., Společnost žen a mužů z aspektu gender. Seminář 1997, Praha, Open Society Fund Praha, 1999.

⁷³ S touto definicí se shodují i další autoři, mezi kterými je například Coltrane, Sedláček aj. Srov. Coltrane, S.: *Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity*, New York, Oxford University Press, 1996. A Sedláček, L., Plesková, K.: *Aktivní otcovství*, Brno, Nesehnutí, 2008.

⁷⁴ Termín „aktivní otec“ uzavřený do uvozovek používám pro vyjádření synonyma otce na rodičovské dovolené. Nezpochybňuji, že i tradiční otec může být aktivní.

⁷⁵ Srov. Sedláček, L., Plesková, K.: *Aktivní otcovství*, Brno, Nesehnutí, 2008.

podob vztahů v rodině. Není ale pochyb o tom, že pomalost⁷⁶, se kterou otcové procházejí touto změnou, je nesrovnatelně nižší, než je rychlost paralelní emancipace žen ve veřejné sféře, tedy dříve výhradně mužské sféře.

Jak uvádí ve svých výzkumech norská socioložka Holterová⁷⁷, mnohým partnerům se daří udržovat genderově spravedlivé domácnosti, ale na druhé straně, většina partnerů v tomto modelu není schopna pokračovat po příchodu prvního potomka. Tehdy se navrací k modelům, které jsou zažité ve většinové společnosti. Holterová to vysvětluje tlakem společenských norem, očekáváním blízkých, ale i řadou dalších legislativních překážek a sociálních opatření. Podle Holterové⁷⁸ nezáleží jen na typologii rodičů, ale i na sociálním systému a strukturách, které některým modelům rodinných struktur staví do cesty překážky, zatímco jiné upřednostňují. Ze současného procentuálního zastoupení otců na rodičovského dovolené v české společnosti (v roce 2008 nepřesáhla tato míra 2%) by se dalo usuzovat, že má stát zájem na uspořádání plného pracovního úvazku muže, zatímco jeho žena je v domácnosti, případně na celém úvazku muže a polovičním úvazku ženy.

Podle Holterové to nejsou ale jen formální překážky, které brání překročení genderových stereotypů, ať už na úrovni péče o dítě nebo zajištění chodu domácnosti. Mezi bariéry patří i lenost a pohodlnost některých mužů, kteří čekají, až budou o participaci v domácnosti požádáni nebo opakovaně předstírají nešikovnost, aby se od nich nějaké práce nevyžadovaly. Také volí strategii chválení ženy ve výkonu domácích prací současně s vlastním zaměstnáním a péčí o dítě. I to jsou překážky, které aktivní partneři vidí ve svém okolí a které musí vědomě překračovat a společně se jim bránit. Na druhou stranu podle Hochschildové⁷⁹ ani zdůvodnění, že muž nebyl k domácím pracím vychováván, už v dnešních domácnostech příliš neobstojí. Tento příklad už je jen racionální zdůvodnění vlastního chování.

Angažovanost partnerů na rodinném managementu není ale jen otázkou přístupu jich samotných. Mohou to být i jejich partnerky, které trvají na dodržování vymezených rolí v partnerství a posléze i v rodině. Skýtá jim to předpokladatelný průběh soužití, materiální zajištění a celkově z normy nevybočující život.

Důvody vedoucí partnery k nástupu rodičovské dovolené otcem

⁷⁶ Srov. Segal, L.: *Slow Motion – Changing masculinities, Changing Man*, London, Virago, 1990.

⁷⁷ Srov. Holter, H.: *Sex Roles and Social Structure*, Oslo, Universitet Forlaget, 1970.

⁷⁸ Srov. Holter, H.: *Sex Roles and Social Structure*, Oslo, Universitet Forlaget, 1970.

⁷⁹ Srov. Hochschild, A. R.: *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*, London, Piaktus, 1989.

Partneři se z různých důvodů rozhodují překročit genderové stereotypy. Mezi důvody může být i postoj, že se někteří partneři mohou cítit, jak uvádí Doválelová⁸⁰, jako nositelé změny. Mladá generace tak může vyjadřovat nesouhlas se způsobem, jak byla sama vychována. Podle mého názoru může jít i o partnery, kteří souhlasí se svými rodiči, a přesto výchovu svých dětí chtějí zkusit jinak. S představou, že nový způsob bude přínosem jak pro děti, tak pro ně samotné.

Častým důvodem rodičů je ekonomické vyřešení situace rodiny. Obecně okolnost, kdy žena vydělává více⁸¹, a její partner proto nastoupí na rodičovskou dovolenou, je pro naši společnost i nejlépe přijímaným důvodem⁸² pro tato jinak neobvyklé rodinné uspořádání. Takové rozhodnutí je považováno za racionální. Těchto případů bylo i mezi mými respondenty nejvíce.

Na druhé straně, ženy se podle výzkumů nerady vzdávají svého místa v práci i za jiných okolností. Jak říkají Maříková, Věšíňová-Kalivodová⁸³ zkoumající postavení žen, které kombinují práci s domácími povinnostmi: „...české ženy se svého zaměstnání, své práce nevzdají, pokud k tomu nebudou donuceny makroekonomickou situací. Práce pro většinu z nich totiž není jen pouhým prostředkem k získání či doplnění rodinného příjmu, ale má i svůj výrazný sociální rozměr, stává se zdrojem sociálního kapitálu. Umožňuje navazovat důležité osobní i pracovní kontakty, významně zvyšuje podíl známých a přátel. Práce má pro většinu českých žen vysokou seberealizační hodnotu...“.

To, že by muž chtěl trávit s dítětem čas od útlého věku a představuje si tak utužení rodinných vztahů⁸⁴, nebo ho prostě neoslovuje budování kariéry⁸⁵, by dokázaly pochopit jen 3% naší populace.

⁸⁰ Srov. Doválelová, J.: Mediální obraz mužů na rodičovské dovolené, Disertační práce FSV UK, Praha, 2004.

⁸¹ Srov. Nešporová, O.: Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené, výzkum vedený v letech 2004-2005, Praha: VÚPSV, 2006: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2006072402> (Přečteno 12. 1. 2008).

⁸² To dokládají i práce Maříkové a Nešporové: srov. Maříková, H.: Rodičovská dovolená a muži, výzkum, Praha, Gender, rovné příležitosti, 2003, s. 67.

Nešporová, O.: Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené, výzkum vedený v letech 2004-2005, Praha: VÚPSV, 2006: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2006072402> (Přečteno 12. 1. 2008).

⁸³ Srov. Maříková, H., Věšíňová-Kalivodová, E.: Společnost žen a mužů z aspektu gender. Seminář 1997, Praha, Open Society Fund Praha, 1999.

⁸⁴ Srov. Coltrane, S.: Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity, London, Oxford University Press, 1996.

⁸⁵ Srov. Kubičková, K.: Matkové: Mateřští otcové, Gender, rovné příležitosti, výzkum 3, Sociologický ústav AV ČR, 2003. s. 13.

6 „Otec s plínou aneb je těžké si představit pečujícího otce?“

Jak uvádí Sedláček⁸⁶, pod vlivem vývojové psychologie se na začátku 20. století rozmohla představa o tom, že otec nemůže plnohodnotně zastat péči o dítě. Novější psychologické studie ale tyto letité teorie v mnohém vyvracejí a upřesňují.

Jedním z příkladů je současná práce americké psycholožky Geigerové⁸⁷, která prováděla v polovině 90. let srovnávací výzkum rodin, ve kterých byla primární pečovatelkou matka, a rodin, kde stejné místo zastával otec. Pro svůj výzkum použila i standardní vývojově psychologickou metodu, test neobvyklé situace. V něm je dítě úmyslně uvedeno do situace lehkého stresu, kterého je docíleno například tím, že je v místnosti přítomna cizí osoba a předmětem testu je sledovat reakce dítěte. Cílem je vysledovat jeho preference vzhledem k rodičům, od koho očekává ochranu a pomoc, s kým navazuje oční a fyzický kontakt, ke komu se upíná v případě pláče apod.

Bez výjimky se prokázalo, že dítě nepřisuzovalo žádnou důležitost pohlaví rodiče, ale tomu, kdo byl jeho primárním pečovatelem. Tedy matkám, pokud s nimi byly na rodičovské dovolené ony a otcům, pokud to byli oni. Teorie vývojové psychologie, zda dítě dává přednost pečovatelce - ženě či pečovateli - muži o pohlavní preferenci dítěte pro svého pečovatele ani o přetrvání pouta na základě prenatalního kontaktu tedy Geigerová nepotvrdila. Dítě se uchyluje k tomu, kdo o něj prakticky a nepřetržitě pečuje.

Přestože by mohl někdo namítnout, že jsou ženy na rozdíl od mužů k péči a ke smyslu pro rodinu vedeny od dětství, většina matek přiznává, že se po narození dítěte učily všechno „za pochodu“ a že to pro ně představovalo stresové situace, které si před porodem ani neuměly představit. Deklaruje se tím, že otázka péče není předmětem vrozeného instinktu, ale každodenní praxe. A jak dokazují současné výzkumy⁸⁸, muži jsou stejně zdatní při vykonávání těchto činností jako ženy. Již zmíněná Geigerová⁸⁹ doložila, že muži pečující jako primární osoba o děti na rodičovské dovolené při srovnání prokázali, že jsou v pracích spojenými s dětmi stejně precizní, jako ženy z tradičně uspořádaných rodin. Rozeznali potřeby dítěte od pláče po hraní a samozřejmě bez potíží zastali i praktické úkony spojené s péčí o malé dítě, jakými jsou přebalování, krmení a podobně.

⁸⁶ Srov. Sedláček, L., Plesková, K.: Aktivní otcovství, Brno, Nesehnutí, 2008.

⁸⁷ Srov. Geiger, B.: *Fathers as Primary Caregivers*, New York, Greenwood Press, 1996.

⁸⁸ Srov. Nešporová, O.: Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené, výzkum vedený v letech 2004-2005, Praha: VÚPSV, 2006: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006072402> (Přečteno 12. 1. 2008).

⁸⁹ Srov. Geiger, B.: *Fathers as Primary Caregivers*, New York, Greenwood Press, 1996.

A pokud bychom se odvolávali na kulturní zvyklosti, tak například po celém světě antropologové zmapovali několik kmenů, ve kterých jsou role rozděleny jinak nebo právě naopak⁹⁰.

Co se týče odkazu na faunu, která nás obklopuje, tak bychom stejně jako ti, co hledají příklady podporující uspořádání společnosti, které i v dnešní době převládá, našli bychom i příklady protikladné. Dovoluji si tvrdit, že v přírodě je ještě více rodičovských uspořádání než na kolik jsme zvyklí z té naší lidské společnosti. Například 90% ptáků se v péči o svá mláďata dělí rovnocenně „půl na půl“. Pak najdeme příklady tak zvané skupinové péče, kde jako například u vlků o mláďata pečují všichni členové tlupy zároveň. Přes velké množství starajících se samic se najdou i samci, kteří o svá mláďata pečují sami. Mezi ně patří například některé druhy tučňáků. V přírodě se tedy neprojevuje se železnou pravidelností pravidlo, že ten kdo rodí, se o mládě následně i stará. Odmítavé reakce na jiný způsob péče o dítě by tedy po rozebrání „determinačních a přírodních“ argumentů z obou stran příliš neobstály.

6.1 Reakce na matku živitelku a otce pečovatele

Obecně se s novým, dosud neobvyklým uspořádáním rodin lépe ztotožňují ženy, které by si také přály pokračovat v kariéře, zatímco by jejich partner pečoval o dítě. Z většiny se to týká žen s vysokoškolským vzděláním. Naopak nesouhlas se změnami v rodinném kruhu zaznívá od rodičů a zvláště prarodičů⁹¹.

Někteří spolupracovníci odsuzují neloajalitu otců vůči zaměstnavateli a nechápou jejich touhu strávit několik let doma se svým potomkem⁹². Stereotypní očekávání spolupracovníků podle mého názoru znemožňuje rozšíření aktivity otců v rodinách. Odchod z práce za účelem dbát o vztahy v rodině se chápe jako krok „mimo“. A naopak pracovní okolí ženy odsuzuje rezignaci na její roli matky-pečovatelky⁹³. Některé matky se setkávají se zpochybněním svého ženství z toho důvodu, že zanedlouho po narození dítěte nastupují zpět do práce a tím nepokračují ve stereotypu, který byl jejich okolím očekáván. Svě okolí „zklamaly“ tím, že

⁹⁰Například americký antropolog Hewlett objevil a popsal známý kmen pygmejů Aka, žijící v severní části Konga. Tamní otcové nosí své potomky různými způsoby připevněné šátky k tělu, v náruči nebo je prostě přenášejí tam, kde budou. Jejich role není ale jen transportní, v noci k dětem vstávají a přes den je hlídají. Péče o děti (a to všechny v kmeni) není ale jen na jeho mužské části. O děti se starají všichni, stejně tak jako o lov a jiné důležité součásti života. Podobné chování společenství můžeme pozorovat i u kmene Arapešů na Trobriandských ostrovech. Srov. Sedláček, L., Plesková, K.: Aktivní otcovství, Brno, Nesehnutí, 2008.

⁹¹ Srov. Šmídová, I.: Pečovatelská otcovství: zkušenost a genderové vztahy, Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti, FSS MU, 2008, s. 40.

⁹² Srov. Kubičková, K.: Matkové: Mateřští otcové, Gender, rovné příležitosti, Sociologický ústav AV ČR, 2003.

⁹³ Srov. Mysíková, M.: Postavení žen na trhu práce, Brno, 2006.

http://ies.fsv.cuni.cz/storage/work/762_martina_mysikova.pdf. (Přečteno 18. 8. 2009).

svůj život plně nepřizpůsobují dítěti v jeho prvních měsících po narození a tím nenaplňují „normální“ model péče o dítě. Vybočují z předpokládaného modelu sebeobětující se matky, který je v naší společnosti silně zakořeněn. Tím se matky začínají samy srovnávat s neexistujícím ideálem mateřství a může se u nich objevit pocit viny. Když se na tuto situaci podíváme objektivně, zjistíme, že plně přejímají roli tradičního otce, tedy toho, který finančně zabezpečuje rodinu. Tuto povinnost plní i tyto ženy. Tím se funkcí rovnají tradičním otcům. Svou roli navíc ještě překračují o „nadstandardní“ péči o dítě po příchodu ze zaměstnání a participací na domácích pracích. Otec přejímá roli výhradního pečovatele, potom není překvapením, že matka vykonává roli výhradního živitele.

Jednou z extrémně negativních variant je i osočování matek, že se nestarají o své dítě a jsou krkavčí matky, které dávají před dítětem přednost sobě a svému kariévnímu růstu^{94, 95}.

Další možnou reakcí na rodiče - otce na rodičovské dovolené je ignorace doby, kterou s dítětem strávila doma žena v době mateřské dovolené a glorifikace období, jež s potomkem strávil muž. Příkladá se větší váha tomu, že je muž schopen převzít povinnosti spojené s dítětem. Stejněho pochopení a pochvaly se nedostane matce, která se stane hlavní nebo jedinou chlebovárkyní v rodině⁹⁶. Nedojde tedy obdobného ocenění ten fakt, že oba partneři pronikli do druhé sféry se stejnou elegancí a úspěchem. To může být pro ženy poněkud frustrující, pokud jsou jejich muži vychvalováni a na ně si nikdo nevzpomene.

K oslavě otců na rodičovské přispívá i jejich mediální obraz⁹⁷, který se točí okolo nich a jejich pocitů, ale nikdy okolo jejich partnerek, které jim to svou prací umožňují. Jak zdůrazňuje Doválelová⁹⁸, je tento obraz prozářen pohodou a bezstarostností otců pečujících o své děti. Aktivní otcovství je prezentováno jako území, které je třeba „prostřednictvím každodenního kontaktu se svou nejbližší rodinou“ dobýt. Na glorifikaci takových otců se podílejí tedy i média.

⁹⁴ Srov. Doválelová, J.: Mediální obraz mužů na rodičovské dovolené, Disertační práce FSV UK, Praha, 2000.

⁹⁵ I jedna z respondentek mého výzkumu se o osočování z krkavčí matky sama rozhovořila. „... V Čechách si některé kamarádky myslí, že jsem krkavčí matka a že ony by to rozhodně neudělaly. Já osobně si myslím, že kdyby měli tu možnost – ochotného tatínka, tak by toho okamžitě využily...“ (Barbora).

⁹⁶ Srov. Nešporová, O.: Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené, výzkum vedený v letech 2004-2005, Praha: VÚPSV, 2006, s. 38: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006072402> (přečteno 22. 2. 2008).

⁹⁷ Jak uvádí ve své práci Doválelová, aktivitě mužů se dostává většího ocenění, hraničícího s obdivem. Srov. Doválelová, J.: Mediální obraz mužů na rodičovské dovolené, Disertační práce FSV UK, Praha, 2000. I v mém výzkumu se potvrdilo, že se mužům-pečovatelům dostává ocenění častěji než ženám-živitelkám. Takový postoj otcové v rozhovorech přiznávali. Fakt pochvaly je těšil, své odhodlání na ní ale nestavěli. Jejich přístup na mě působil realisticky.

⁹⁸ Srov. Doválelová, J.: Mediální obraz mužů na rodičovské dovolené, Disertační práce FSV UK, Praha, 2000.

Na reakce okolí má vliv i rozdělení⁹⁹ domácích prací v rodině a tedy i koordinace managementu rodiny. Pokud se na rozdělení domácích prací mezi partnery podíváme z pohledu ženy, která se rozhoduje pro nebo proti tomu, aby její muž nastoupil na rodičovskou dovolenou, dostaneme se k posílení nebo oslabení sociálních vztahů ženy - živitelky. Pokud by pro ženu znamenal nástup na rodičovskou dovolenou mužem, že okolí bude muže chválit a ji osočovat, tak by posléze vyvstával problém a neatraktivnost takového rozložení pro ženy. Vrátily by se na lukrativní místa, ale nikdo by je za jejich výkon nechválil. Naopak by všichni nekriticky chválili jejího muže, jak si poradí s domácností. Případně by je někdo osočoval z toho, že jsou špatné matky. Tím by zažily větší nerovnost v oblasti sociálních vztahů¹⁰⁰.

Nové uspořádání by tedy nemuselo odradit muže od plné péče o své děti, ale ženy takovou variantu umožnit. Tato nechť by nepramenila z nedůvěry v mužovi schopnosti, ale ze snahy vyhnout se sociálnímu odsouzení. Jak tedy píše Lorberová¹⁰¹ dochází tak k reprodukci "nestejného ohodnocení stejného" chování, k udělování nestejného významu za tentýž typ výkonu v přímé souvislosti s genderem.

6.2 Charakteristika „nových“ žen¹⁰² a jejich partnerů

Jaké jsou tyto matky a čím se liší od těch, které po porodu a po skončení mateřské dovolené zůstávají doma, aby se staraly o dítě, ale nastupují hned, jak je to možné do práce, aby budovaly kariéru a staly se významnými živitelkami rodiny?

Podle odborníků se jedná o ženy s vyšším vzděláním, nejčastěji vysokoškolským¹⁰³ či ženy, které mají možnost flexibilní formy zaměstnání (umělkyně, novinářky a tak podobně). Jde o ženy, kterým není cizí vnímat jinak svou i partnerovu roli¹⁰⁴ nejen na úrovni rodiny, ale i na pracovním trhu a celkově ve společnosti. Jsou schopny tyto role nově utvářet, měnit

⁹⁹ Srov. Maříková, H. Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2007. s. 44.

¹⁰⁰ Srov. Lorber, J.: Handbook of gender and women's studies, New York, SAGE Publishers, 2006.

¹⁰¹ Srov. Lorber, J.: Handbook of gender and women's studies, New York, SAGE Publishers, 2006.

¹⁰² Zde jsem použila parafrázi na termín „nových“ mužů. I tyto ženy totiž vykazují posun od minulých generací a nejedná se tedy pouze o „nové“ muže, pokud nebudou mít ve svém okolí „nové“ ženy. Termín „nových žen“ používá v tomto smyslu například i neziskové sdružení Žába na prameni. Viz.: <http://www.novezeny.eu/seminare>. (přečteno 1. 10. 2009). Termín „nové“ ženy je tedy použit ve výše uvedeném smyslu. V žádném případě nenavazují na termín, který odkazuje s jistými variancemi k emancipačnímu hnutí přelomu 19. a 20. století.

¹⁰³ Srov. Nešporová, O.: Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené, výzkum vedený v letech 2004-2005, Praha: VÚPSV, 2006: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006072402> (Přečteno 12. 1. 2008).

¹⁰⁴ Srov. Dudová, R.: Rozporuplné diskurzy otcovství, Gender, rovné příležitosti, výzkum, Ročník 7, 2/2006. <http://www.ceol.com>. (přečteno 14.4.2009).

a hrát¹⁰⁵. Nebrání se starému uspořádání, ale ani se nebojí nového. Nezavrhují rigidní očekávání stereotypně smýšlejícího okolí, uvědomují si, že jejich způsob života není pro každého a někdy ho vnímají jako výsadu. Ví, že by ho každý nebyl schopen.

Často jde o ženy, které svou identitu staví na něčem jiném než je jen mateřství nebo péče o druhé. Vnímají své místo jako důležité i mimo svou rodinu¹⁰⁶. V zaměstnání se považují za naprosto rovnocenné a práci považují za samozřejmou součást svého života, což se odráží v jejich pojetí sebe sama, coby pracující matky¹⁰⁷.

Tato redefinice role se týká i otců, když se připravují na vstup do sféry domova již jako pečovatelé. I oni se na rodinu dívají nově, jinak než tradičníma očima a tato schopnost jiného pohledu se promítá i do jejich vidění sebe sama. Někteří z nich otevřeně přiznávají, že je orientace na kariéru nenaplnuje¹⁰⁸ a naopak úspěšnou a trpělivou výchovu vnímají jako alternativu úspěchu v práci s tím rozdílem, že vychovat slušného člověka vidí jako podstatně hodnotnější úspěch než vyhrát a splnit nějaký projekt.

6.3 Reflexe zisků a ztrát z pohledu žen a mužů

Jistě nelze očekávat, že po nástupu do práce mávnou matky rukou nad tím, že svůj čas netráví plně s dítětem. Na druhou stranu ani nepřekvapí, že by nad svou situací jen hořekovaly. Některé z respondentek odchod do práce komentují jako ulehčení od denního kolotoče a znovunabytí svobody¹⁰⁹. V situaci, kdy muž přejímá s péčí o dítě i celou domácnost, uvědomuje si, jak časově i psychicky je vše náročné. Jak uvádí Coltrane¹¹⁰, někteří muži si při rozhovorech s ním stěžovali na stres, který jim plynul z povinností a nedostatku volného času. Od takové situace, kdy se muž cítí zavalen a žena by mu ráda pomohla¹¹¹, ale časové vytížení v práci jí to neumožňuje, některým párům pomáhá najímaná

¹⁰⁵ Srov. Goffman, E.: Všichni hrajeme divadlo-Sebeprezentace v každodenním životě, Praha, Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999.

¹⁰⁶ Srov. Maříková, H. Trvalá nebo dočasná změna?, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2007, s. 71.

¹⁰⁷ Srov. Maříková, H., Věšínová-Kalivodová, E., Společnost žen a mužů z aspektu gender. Seminář 1997, Praha, Open Society Fund Praha, 1999.

¹⁰⁸ Srov. Kubičková, K.: Matkové: Mateřští otcové, Gender, rovné příležitosti, výzkum 3, Sociologický ústav AV ČR, 2003, s. 4.

¹⁰⁹ Jako výhodu tohoto uspořádání v mém výzkumu respondentky zmiňují převedení povinností na další osobu než možnost rychlého návratu do práce.

¹¹⁰ Srov. Coltrane, S.: Family Man - Fatherhood, Housework, and Gender Equity, Oxford University Press, 1996.

¹¹¹ Takovou situaci, kdy by žena ráda svému muži pomohla popisuje i jedna z respondentek mého výzkumu: „...žádný větší problém nevidím, trochu náročnější bylo, když jsem chtěla zavést nějaké změny – třeba dávání příkrmů...tatínek neměl energii každý den vařit, přestože jsme měli speciálního robota..tak jsem mu to o víkendů připravila a zamrazila, aby to bylo hotové..po měsíci začal vařit sám...ted' nás čeká něco podobného s učením na nočník – většina učení bude na jeho bedrech a nemůžu mu s tím pomoci...“ (Barbora).

výpomoc na uklízení nebo hlídání. Jako druhou stranu mince časové náročnosti o dítě si otcové uvědomují důležitost vztahu¹¹² s dítětem.

Jak o tom píše Griegerová¹¹³, pro pracující matky se projevuje jako těžké to, že dítě v konkrétních situacích dalo přednost otci před matkou. Je to jistě jeden z aspektů, které matky před nástupem do práce zvažovaly, ale i přesto je v konkrétní situaci překvapil. Jsou si jisté tím, že je pro dítě stejně prospěšné a zaměnitelné je-li s ním matka nebo otec, ale mírou strávené času s rodičem se dítě může výrazněji začít fixovat¹¹⁴ na jednoho z nich.

Jako samozřejmou výhodu vnímají oba rodiče to, že bez ohledu na to, kdo o dítě pečuje, je potomek spokojený a jsou mu předávány párem sdílené hodnoty. Většina rodičů vnímá nové uspořádání jako prospěšné pro ně i pro dítě. Současně ale doufají, že časem nezjistí, že šlo o chybné rozhodnutí. To potvrzuje i tu rovinnou, že jde do jisté míry o experiment, kterého jsou tyto páry vědomě a svobodně součástí.

6.4 Management domácích prací

Pokud hovoříme o angažovanosti otců v rodině, po otázkách péče o dítě neodmyslitelně vyvstává i rovina praktických výkonů v domácnosti, která patří k tak zvané práci pro rodinu - *family work*¹¹⁵. Za domácí práce jsou považovány ty, které jsou rutinní, vykonávají se v domácnosti, jsou neodkladné, stále se opakující a časově náročné¹¹⁶. Mezi tyto povinnosti spadá i odpovědnost za vedení domácího rozpočtu a dohled nad jeho plněním, plánováním drobných investic a podobně. Mohli bychom sem zařadit i duševní podporu členům rodiny, péči o druhé příslušníky blízké rodiny a případnou péči o děti. To vše by spadalo podle Maříkové¹¹⁷ do tak zvané mentální práce a širšího vymezení ženských domácích prací.

Je ale pravdou, že si muži i po převzetí péče o potomka udržují odstup od vykonávání domácích prací? A jak jsou muži za svůj výkon v domácnosti hodnoceni? Dochází k přehnané

¹¹² Šmídová vnímá toto zdůrazňování vztahu jako strategii odvést pozornost od toho, že někteří muži, kteří jsou na rodičovské dovolené jsou na ní i z toho důvody, že by svou rodinu neuživili. Proto se oni starají o dítě a domácnost a matka o finanční zajištění rodiny. Samozřejmě tato situace není ve všech rodinách. Srov. Šmídová, I.: Pečovatelství otcovství: zkušenost a genderové vztahy, Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti, Brno, FSS MU, 2008, s. 30.

¹¹³ Srov. Geiger, B.: *Fathers as Primary Caregivers*, Connecticut, Greenwood Press, 1996.

¹¹⁴ To potvrdila i jedna z respondentek: „...když mi starší dcera někdy před rokem řekla, že si táty váží více než mě - bylo to chvilkové, ale bolelo to...ted' už mě ale zase zahrnuje láskou do sytosti a vůbec nepocítuji, že by tátovi dávaly holky přednost...“(Anna).

¹¹⁵ Srov. Coltrane, S.: *Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity*, New York, Oxford University Press, 1996.

¹¹⁶ Srov. Coltrane, S.: *Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity*, New York, Oxford University Press, 1996.

¹¹⁷ Srov. Maříková, H. *Trvalá nebo dočasná změna?*, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2007.

chvále a glorifikaci, jak uvádí Hochschildová¹¹⁸ nebo Coltrane aj., a muži získávají vyšší status za odvedené domácí práce než ženy? Považovala jsem proto za nutné se zaměřit nejen na míru výkonu domácích prací mužem, ale i na to, jak je za ni daný jedinec sociálně ohodnocen a jaké jsou případně další sociální následky tohoto hodnocení.

Pokud hovoříme o domácích pracích, je patrná jejich genderová zatíženost vycházející z předpokladu, že za domácnost od výchovy po vytřené prach je zodpovědná žena-hospodyně. Vliv na to měla i proměna společnosti přechodem od domácího hospodářství po tržní a od autoritativního otce po toho neviditelného. Tento druh povinností je zatížen i stereotypem, že jsou ženy pro tento typ práce vhodnější. Podle tohoto mínění mají k čistotě a udržování rodinného krbu¹¹⁹ větší a lepší předpoklady.

Obecně sdílený stereotyp rozdělení domácích povinností je tedy úzce spojen s představou o rodinném krbu a automatické péči o druhé. A pokud bychom se drželi definice Williamsové¹²⁰ o „ideálním pracovníkovi“, který pracuje naplno v práci, nečiní mu potíže pracovat přesčas, a který nemá žádné nebo jen minimální rodinné (pečovatelské) závazky. Podle této teze je tedy pro možného zaměstnavatele nežádoucí nebo méně žádoucí ten, který se bezplatně stará o blízké, vykonává domácí práce, řídí a organizuje chod rodiny i celé domácnosti. Mohl by snad toto být důvod, proč by se muži na rodičovské dovolené stranili výkonu domácích prací a pomyslně tak ztráceli svou výhodu „závazky nezatíženého pracovníka“, protože by měli obavu, že po uplynutí rodičovské dovolené jim domácí povinnosti zůstanou ve stejné míře jako při ní?

Jiné vysvětlení postoje mužů k domácím pracím přináší Rapportovi¹²¹. Muži se podle nich neangažují v domácích pracích ze dvou hlavních důvodů. První je ten, že je některým z nich nepříjemné vykonávat práci, která je v jejich společnosti považovaná za „ženskou“¹²². A druhý důvod, kterým Rapportovi vysvětlují odstup mužů od domácích prací je i fakt, že je

¹¹⁸ Srov. Hochschild, A. R.: *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*, London, Piaktus, 1989., Ad Coltrane srov. pozn. č. 116. Dále např. Nešporová, O.: *Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené*, výzkum vedený v letech 2004-2005, Praha: VÚPSV, 2006:

<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006072402> (Přečteno 12. 1. 2008).,

Šmídová, I.: *Pečovatelská otcovství: zkušenost a genderové vztahy*, Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti, Brno, FSS MU, 2008, s. 41.

¹¹⁹ Zastáncem teorie o strážkyni rodinného krbu byl v lehké míře i jeden z mých respondentů: „...*Já se postarám o děti, zatímco je žena v práci. A pak se snažím, aby její příchod proběhl hladce, aby se necítila, že ji čeká druhá směna. Ne vždycky se mi to podaří, holt i muži mají své dny...já mám sice daleko lepší přehled o domácnosti než dříve, ale když je žena doma, nechávám rozhodování o domácnosti radši na ní. Zabráni se tak zbytečným konfliktům. Koneckonců žena, přestože je pracující, by vždy měla být strážkyní rodinného krbu...*“ (Adam).

¹²⁰ Srov. Williams, J., *Unbending Gender*, New York, Oxford University Press, 1999.

¹²¹ Srov. Rapport, N., R. N. Rapport: *Dual-Career Families*, Harmondsworth, Penguin, 1971.

¹²² Oakleyová ale při studování problematiky dělby domácích prací zjistila, že participací mužů v této oblasti se status prací sociálně zvyšuje. Muži tím tedy sociálně neztrácejí, naopak pohled na výkon těchto prací se zlepšuje. Oakleyová, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, Praha, Portál, 2000.

pro některé ženy těžké přepustit svou společností očekávanou doménu muži a smířit se tak se snížením standardu vykonané práce.

Někdy v domácnostech dochází k tomu, zvláště když je v domácnosti potřeba dělit práce rovnoměrněji, že si muž „vybere“ práce, které se mu zdají v mezích možností atraktivní a které by mu nevadily dělat¹²³. Současně ale přetrvává tendence mužů považovat se za pouhé „pomahače“. K tomu, aby muž přejal odpovědnost za vykonávanou domácí práci, nestačí jen to, že ji dělá. Z toho vyplývá, že je i nadále za vše odpovědná žena a pokud něco z dílčích složek domácích prací není v pořádku, je z toho viněna ona.

Podle zjištění francouzského sociologa de Singlyho je: „...v první řadě důležitý přístup žen samých k domácím pracím...“¹²⁴. Tak zvané „rovnostářské ženy“ odmítají, aby sféra rodiny a domácnosti byla považována za ženskou doménu, ale požadují, aby byla společným teritoriem obou pohlaví – neboli manželským teritoriem. Domácí svět pak budují tak, aby byl co nejneurčitější, pokud jde o vymezení jednotlivých oblastí kompetence podle pohlaví, což znamená, že kompetence muže a ženy jsou zde co nejméně ostře a pevně vymezeny. Tyto ženy pak snižují osobní náklady (hlavně časové) do domácnosti. Od nich se odlišují „hospodyně“, které jsou buď autoritativní - rozhodují o domácnosti nebo ovládané - ty, které plní úkoly svých mužů a jsou nesamostatné¹²⁵.

Současně i ženy, které bez okolků přenechají svému muži některé z povinností dokazují, že své ženství a sebevědomí nestaví na uklizené domácnosti, kterou by po nich společenské mínění mohlo očekávat¹²⁶.

Coltrane se touto problematikou zabývá více z pohledu mužů a rozlišuje mezi nimi na manžela - pomocníka a manžela - partnera podle míry jejich angažovanosti a míře přijetí zodpovědnosti za vykonávané činnosti. Manželovi - pomocníkovi je třeba říct co dělat, jak a kdy. Naopak manžel - partner si zcela sám rozhoduje kdy udělá co a také jak. Je v pozici dospělého a práci vykonává dobrovolně, není úkolován. I v tomto případě je to žena, kdo je hodnocen za celkový chod domácnosti. To je ale dáno více tlakem společnosti než rozhodnutím partnerů. Žena tedy chod domácnosti manažeruje, ale partnera neúkoluje. Coltrane¹²⁷ zmiňuje ještě důležitost tzv. benchmark, o důležitosti vytvoření „standardů“

¹²³ „...manžel nakupuje, vaří, věší prádlo a luxuje, já uklízím, obstarávám prádlo – peru, žehlím a někdy vařím. On se přibližně vždy jedno dopoledne týdně věnuje domácnosti, já se po uspání dětí až na výjimky věnuji domácnosti...“ (Anna).

¹²⁴ Srov. de Singly, F.: Sociologie současné rodiny, Praha, Portál, 1999, s. 45.

¹²⁵ Srov. de Singly, F.: Sociologie současné rodiny, Praha, Portál, 1999, s. 45.

¹²⁶ Srov. Maříková, H. Trvalá nebo dočasná změna?, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2007.

¹²⁷ Srov. Coltrane, S.: Family Man - Fatherhood, Housework, and Gender Equity, New York, Oxford University Press, 1996.

a lpění na nich. Podle tohoto autora se ukazuje, že ženy s nižším nárokem na standard domácích prací mívají manžely, kteří jich dělají více.

7 Charakteristika partnerských dvojic

Na tomto místě bude věnována pozornost každému páru, který se výzkumu zúčastnil. Jména aktérů výzkumu jsou pro zachování anonymity účastníků změněna.

7.1 Anna a Adam

Anně je 32 let a je s Adamem vdaná již dvanáct let, společně vychovávají své dvě dcery, kterým jsou dva a pět let. Anna pracuje na plný pracovní úvazek v Belgii pro jednu z institucí Evropské unie jako ekonomka. Anna i Adam mají vysokoškolský titul. Adamovi je 37 let a před nástupem na rodičovskou dovolenou pracoval jako animátor. V Bruselu vedl několik volnočasových kroužků pro Čechy a Slováky, kteří tou dobou žili v Bruselu a jeho okolí. Po nástupu na rodičovskou dovolenou se snažil, i když v omezené míře, těmto aktivitám věnovat i nadále.

Anna s Adamem část svého rodinného i profesního života tedy prožili v Belgii. Období, o kterém jsme mluvili, prožívali partneři v Bruselu. Zde byl Adam na rodičovské dovolené s druhorozenou dcerou, zatímco jeho žena pracovala. Péči převzal o obě děti, protože mezi dcerami je rozdíl jen tří let. Model, kdy byl na rodičovské dovolené otec, rodiče zažívali již podruhé, prvně to bylo s první dcerou ještě v České republice. Období, o kterém jsme hovořili se ale primárně týkalo doby v Bruselu, tedy rodičovské dovolené Adama s mladší dcerou.

Pro to, aby na rodičovskou dovolenou nastoupil otec, se manželé rozhodli z důvodu Adamových neshod v práci s nadřazeným a Anninou chutí dál pracovat na stávajícím místě. K takovému rozhodnutí se rodiče dostali bez dlouhého plánování, a jak zmiňoval otec, nevnímal takové řešení jako nijak omezující a naopak je rád, že jeho žena nestráví svá nejlepší léta doma, zatímco on bude moci navázat užší vztah se svými dcerami. Takové rozhodnutí mohlo mít základ i v tom, že si byl Adam jistý, že po péči o domácnost, kterou si se ženou vždy rozdělovali víceméně rovnocenně, zvládne i starost o děti - o ně se částečně staral již od jejich narození.

Rozdělení prací v domácnosti se u Anny a Adama lišilo s příchodem potomků. Před narozením první dcery byla distribuce povinností v domácnosti podle slov respondentů vyvážená. Po příchodu první dcery, kdy s ní byla matka na mateřské a části rodičovské dovolené, se posílilo rozdělení na technické, které obhospodařoval otec a domácí, které měla na starost matka. Když ale nastoupil na rodičovskou dovolenou otec, toto rozdělení se opět stabilizovalo a přerозdělilo. V současné chvíli se tedy, v rámci možností Anny, partneři snaží zastávat domácí práce v rovnoměrném poměru. Přestože z části převzal kontrolu

a odpovědnost za práce manžel, převážnou část managementu domácnosti ale i tak cítí na svých bedrech stále Anna. Oba manželé ale shrnují, že se tomu druhému snaží pomáhat, jak jen čas a energie dovolí, nehledě na to, kdo pracuje a kdo je s dětmi.

U tohoto páru jde tedy o kompromis mezi touhou obou mít děti i Anninou chutí pokračovat v práci, která ji naplňuje. Stejně tak si i oba cení toho, jaký vztah k nim mají děti a nehledě na pohlaví pečující osoby z nich vyrůstají společenské a veselé děti. Přestože si Adam uvědomuje, jak je jeho současná péče o děti důležitá, obává návratu do práce po časové odmlce. Tento fakt vnímá jako jediné negativum let, které stráví se svou dcerou na rodičovské dovolené.

7.2 Barbora a Karel

Barboře je 34 let a je vdaná čtyři roky. S Karlem vychovávají svou dceru, které jsou tři roky. Barbora má ukončenou vysokou školu a pracuje v Praze pro nadnárodní společnost jako asistentka. Karel je o sedm let starší než Barbora, vystudoval UMPRUM a již několik let pracuje jako zlatník. Toto umělecké řemeslo je v Karlově rodině tradicí mnoha generací. Karel se i při rodičovské dovolené snaží věnovat i své práci, protože ale nemá dostatek času na tvorbu, plánuje putovní soubornou výstavu svých děl v Praze a dalších evropských městech. Barbora ho velmi podporuje a s organizací této výstavy mu pomáhá. Karel vždy pracoval na volné noze a částečně se tedy své práci věnuje i na rodičovské dovolené.

Karel, jako umělec nemá pevnou pracovní dobu, pracuje v Čechách a práci si organizuje sám. Miminko i pracovní nabídka Barbory přišly poměrně nečekaně, a protože se Karel několikrát před Barbořiným otěhotněním zmínil, že by rád nějaký čas strávil s dítětem, neváhali manželé s tím, aby na rodičovskou dovolenou nastoupil on. Barbora tak nemusela dělat těžké rozhodnutí, zda dát přednost lukrativní práci nebo pokračovat po mateřské dovolené rodičovskou dovolenou.

Domácí práce byly v tomto páru podle respondentů vždy doménou muže. Již od prvních let společného soužití se práce okolo domácnosti týkala muže a finanční zajištění ženy. Jak dokresluje respondentka, role si rozdělili hned na začátku soužití a to ne podle pohlaví, ale na základě svých schopností a vzájemné domluvy. Nebylo to dáno ani tak tím, že by Barbora měla výše platově ohodnocenou práci. Tento faktor je v tomto páru srovnatelný. Zatímco však Barbora vždy pracovala v kanceláři mimo domov, Karel měl ateliér v bytě, kde s Barborou bydleli. Měl tak vždy k domácnosti fyzicky blíže. Jak popisovali partneři, Karel mohl během dne například vyprat apod., a přesto byl pracovním dostižitelný. Rozdělení prací v domácnosti tedy opravdu vyplynulo z dané situace. Podobně je to ale i se zodpovědností nad domácností

a jejím chodem. Karel sice podotkl, že se asi vyzná lépe v tom, co je potřeba a kdy by se mělo co udělat. Necítí ale jako svou roli nebo funkci, že by i na plnění potřeb dohlížel.

Oba rodiče oceňují, že je s dítětem denně alespoň jeden z rodičů a přestože většinu času tráví s otcem, má dcera stále silnou citovou vazbu i na matku. Barbora i Karel si takto zvolený výkon rodičovství velmi chválí. Barbora jen lituje toho, že nemůže svému manželovi více pomáhat s denními úkony spojenými s péčí o malé dítě. Oba se ale shodují, že by takový model zopakovali i u dalšího potomka.

7.3 Cecílie a Bohumil

Cecílii je 29 let, je vdaná pět let a před rokem a půl se jí a Bohumilovi narodil syn. Zatím tedy mají jednoho potomka, a jak říkali, tento model mají „na zkoušku“ v případě dalších dětí, které plánují. Cecílie i Bohumil vystudovali vysokou školu. Cecílie pracuje jako překladatelka a kvůli své práci tráví několik dnů v měsíci v Bruselu. Pokud to situace dovolí, cestuje s ní i Bohumil a malý syn. Většinu času ale rodina tráví v České republice. Bohumilovi je 32 let a před nástupem na rodičovskou dovolenou pracoval na plný pracovní úvazek jako novinář. Nyní se snaží pracovat pro jeden z českých deníků alespoň na třetinový úvazek.

Manžel Cecílie mohl díky svému zaměstnání v Praze pracovat z domova a neměl fixní pracovní dobu. To vše přispělo k tomu, aby se manželé rozhodli, že na rodičovskou dovolenou, po uplynutí čtyř měsíců mateřské dovolené, na které byla se synem Cecílie, nastoupí Bohumil. Po čtyřech měsících totiž nastoupila Cecílie na poloviční pracovní úvazek, který od devátého měsíce dítěte rozšířila se změnou místa na plný pracovní úvazek. To už se o syna staral Bohumil celodenně, a tak z péče o něj neměl obavy. Důležitý byl i fakt, že Cecílii výzva nové práce pro Evropskou unii lákala a nerada by se této možnosti vzdala. Cecílie pracuje jako překladatelka v české delegaci v Evropském parlamentu a k její práci tedy patří i občasný pobyt v Belgii. Přestože jde vždy o několik týdnů, rodina považuje Prahu za svůj domov. K takovému rozhodnutí, že na rodičovskou dovolenou nastoupí Bohumil, došli manželé již před narozením potomka. Svého zaměstnání se ale Bohumil nechtěl vzdát ani na rodičovské dovolené, proto od 16. měsíce začala syna na půl den týdně hlídat chůva, a tak mohl příležitostně psát články dál.

Fungování domácnosti a rozdělení domácích prací je podle slov manželů po porodu rozděleno stejně jako před ním s tím, že nyní, když je Bohumil se synem, více uklízí a vaří přes týden on. Společná rozhodnutí manželů se týkají větších nákupů a dovolených. Hlavní

slovo má ale podle Bohumila v těchto záležitostech Cecílie. Stejně jako u domácích prací je zjevné, že většinu rozhodnutí dělají partneři společně nebo vyváženě.

7.4 Daniela a František

Daniele je 42 let, je vdaná s Františkem již osmnáct let a mají spolu tři děti. Dvě dcery, kterým je osm a šest let a syna, kterému jsou čtyři roky. Daniela má ukončené vysokoškolské vzdělání a pracuje v pražské překladatelské firmě. Františkovi je 45 let, má ukončenou střední školu s maturitou, poté se vyučil kuchařem a do nástupu na rodičovskou dovolenou s nejmladší dcerou a následně synem pracoval jako kuchař na plný pracovní úvazek. Práce ho vždy bavila, ale vzhledem k tomu, že v ní nebyl podle jeho slov možný kariérní postup, ze situace partnerů vyplynulo, že větší důraz na kariéru bude klást Daniela.

Manželé Daniela a František žijí trvale v České republice. Protože rodičovská dovolená otce se synem probíhala méně než šest měsíců, rozhodli jsme se hovořit především o té první, na kterou František nastoupil v roce 2003, s mladší dcerou.

František byl několik let zaměstnaný v restauraci jako hlavní kuchař, pracovní tempo bylo vysoké a platové ohodnocení neodpovídalo času strávenému v práci. Důvodem proč na rodičovskou dovolenou nastoupil František bylo hlavně jeho přání na nějaký čas polevit ve velkém pracovním nasazení. Současně i situace, která byla v zaměstnání Daniely, nepřinášela jinou možnost. Bylo nezbytné, aby se Daniela po porodu dcery vrátila do zaměstnání alespoň na částečný pracovní úvazek, jinak by jí zaměstnavatel neumožnil návrat na původní místo.

Zaměstnavatel jí dal na výběr okamžitý nástup na původní místo nebo ukončení pracovního poměru. Daniela se po domluvě s manželem rozhodla pro návrat do zaměstnání s tím, že František svou práci opustí a bude se starat o rodinu. Reakce zaměstnavatele Daniely byly překvapené, ale kladné. S jejím rychlým návratem do práce příliš nepočítal.

Rozvržení, kdo z rodičů dělá kterou domácí práci se velmi různilo podle situace a potřeb tří dětí. Ani jeden z partnerů nedokázal říci, jak mají práce mezi sebou rozdělené. Vždy ale ten, kdo v danou chvíli byl živitelem, vykonával domácích prací o něco méně, ne však markantně. Současně se už rodiče snažili zapojovat do domácích prací i odrostlejší děti.

7.5 Evelína a Dan

Evelíně je 32 let, s Danem žije ve společné domácnosti tři roky a stejně dlouhou dobu jsou i manželé. Evelína pracuje v Lucembursku jako tlumočnice pro instituci Evropské unie. Dan a Evelína jsou rodiči jednoho syna, kterému jsou dva roky. Danovi je 28 let a do nástupu na rodičovskou dovolenou se živil jako poloprofesionální hráč basketbalu jednoho

z lucemburských klubů. Má ukončenou střední školu s maturitou. S Evelínou žil rok v Čechách, do Lucemburska se odstěhovali až poté, co Evelína získala pracovní místo v delegaci České republiky při Evropské unii.

Manželé Evelína a Dan žijí v současné chvíli v Lucembursku, kde budou žít i další dva roky. Rozhodli se, že na rodičovskou dovolenou nastoupí Dan z toho důvodu, že byl v době Evelínina těhotenství zaměstnán na poloviční úvazek a pokud by na rodičovskou dovolenou nastoupila Evelína, jeho plat by nestačil na základní finanční zajištění rodiny. Přestože Dan žádnou předchozí zkušenost s péčí o malé děti neměl, s variantou, že na rodičovskou dovolenou nastoupí, počítali manželé již před narozením potomka. Protože má Dan malé děti velmi rád a neměl ze zodpovědnosti za syna strach, žádný problém ve svém nástupu na rodičovskou dovolenou neviděl. Naopak se na toto období velmi těšil.

Rozdělení domácích prací bylo u Evelíny a Dana vždy nevyvážené. Již od začátku jejich vztahu jich více vykonával Dan. Bylo to dáno i tím, že více času trávil díky polovičnímu úvazku doma. Zastával tedy běžné úkony jako praní a uklízení, měl zodpovědnost za všechny opravy a ryze manuální práce. Když Evelína přišla ze zaměstnání, společně manželé hlavně vařili. Při nástupu Dana na rodičovskou ale došlo k vyvážení rozdělení domácích prací, kdy Evelína začala s povinnostmi pomáhat ve zvýšené míře. Přesto je to stále Dan, kdo má o domácnosti a jejím chodu větší povědomí. Evelína se tomu ani nijak nebrání. Jak uvedla, je to vývoj situace a nikde není psáno, že to tak bude pořád. Podmiňuje to okolností, kdy její muž trávil v minulosti více času doma, z důvodu polovičního úvazku a nyní, kdy se stará o syna. Uvědomuje si ale, že péče o tak malé dítě je stejně vyčerpávající jako zaměstnání, a proto se snaží, aby měl Dan po jejím příchodu z práce chvíli času jen na sebe a své koníčky.

Současnou změnu rytmu života hodnotí Evelína i Dan pozitivně. Evelína je ráda, že se může i nadále věnovat práci a přesto nemá pocit, že by svého syna zanedbávala. Cítí se spokojená a shrnuje, že pokud by byla „jen“ na rodičovské dovolené, takový stav by jí nevyhovoval. Dan je rád, že svůj čas tráví se synem a těší se z každého jeho úspěchu.

7.6 Iva a Filip

Ivě je 36 let a posledních několik měsíců pracuje jako asistentka zástupce ředitele pobočky české banky. S manželem Filipem mají jednoho synu, kterému jsou dva a půl roku. Vdaná je dva roky. Filipovi je 36 let a před nástupem na rodičovskou dovolenou pracoval jako programátor pro státní správu. Zatímco Iva má vysokoškolský titul, Filip vysokou školu stále studuje. Zatím ukončil střední školu s maturitou, přesto jeho zaměstnání bylo z pohledu

rodiny lukrativní. Protože zde byl ale Filip zaměstnán již třetím rokem, a cítil potřebu změny, začínal uvažovat o změně místa. Nic tedy přímo nenasvědčovalo tomu, že by měl na rodičovskou dovolenou nastoupit on.

Manželé Iva a Filip žijí v České republice. Na mateřské i rodičovské dovolené měla být původně Iva. Se zajímavou pracovní nabídkou ale nastala změna a Iva se v době, kdy byl synovi rok vrátila do práce. Filip tuto změnu přijal jako výzvu a nebránil se jí. Uvažoval o změně zaměstnání a tuto variantu přijal jako na několik příštích let uspokojivou.

Filip ani Iva se změny neobávali. Filip se staral o syna již od narození a rozdělení domácích prací bylo již před narozením dítěte uspořádáno rovnocenně. V tomto páru nejsou práce rozděleny, tedy i odpovědnost za ně je společná. Po narození dítěte se tedy, ve smyslu domácích povinností, nic pro Ivu ani Filipa výrazně nezměnilo. Práce byly vykonávány společně s tím, že díl práce, kterou vykonával otec, byl větší.

Současné rozdělení rolí vyhovuje oběma manželům. Pro Ivu je ale těžké odcházet do práce a nechávat za sebou tak malé dítě. Filip hodnotí celodenní péči jako obtížnou, je ale rád, že se mu Iva snaží pomáhat a část péče přejímá o víkendu. On si tak může odpočinout a nabrat na syna nové síly.

8 Analýza rozhovorů

Po realizaci všech rozhovorů jsem provedla jejich doslovné přepisy. Získané informace jsem následně analyzovala; s ohledem na předem vybrané základní okruhy jsem se soustředila na čtyři problémové roviny. Byly jimi za první důvody, které partnery vedou k tomu, aby na rodičovskou dovolenou nastoupil muž, za druhé reakce jejich rodin, přátel a blízkého okolí, které toto rozhodnutí doprovázely a tím dávaly rodičům první reflexi jejich rozhodnutí ze strany společnosti, za třetí rozdělení managementu domácnosti mezi partnery, které nejtransparentněji dokládá, jak jsou role uspořádány a za čtvrté reflexe rodičů, jak svůj model rodičovství vnímají a jaká pozitiva či negativa v jimi praktikovaném způsobu rodinného fungování spatřují.

8.1 Důvody partnerů k nástupu muže na rodičovskou dovolenou

Všichni respondenti z mého vzorku překročili v tomto ohledu genderové stereotypy¹²⁸. K rozhodnutí, aby na rodičovskou dovolenou nastoupil otec dítěte a ne matka, jak je tomu většinou ve společnosti obvyklé, vedla partnery celá škála důvodů. Některé z důvodů se v rozhovorech opakovaly, jiné zaznívaly v jednotlivých případech.

Důvod, který většina oslovených uváděla jako nejpodstatnější, byla finanční situace rodiny. Jednalo se o model, kdy do rodinného rozpočtu významným dílem přispívala partnerka a v některých případech byla dlouhodobě i její výhradní živitelkou. Otec tedy nastoupil na rodičovskou dovolenou z toho důvodu, že byla jeho partnerka výše platově ohodnocena a dalo se předpokládat, že takové rozvržení bude v rodině i v blízké budoucnosti. Jak uvedla jedna z respondentek: „...*žijeme v Lucembursku proto, že jsem tady dostala pracovní nabídku... jeho (myšleno manželův-pozn. aut.) plat byl spíš takové přilepšení - pod úrovní minimální mzdy, které by nám na živobytí nestačilo, pokud bych byla na mateřské (myšleno i rodičovské) já...*“ (Evelína¹²⁹). Podobnou situaci ve své rodině popisovala i další respondentka: „...*poměrně rychle a přirozeně jsme si na začátku rozdělili role podle schopností a ne podle pohlaví. I teď se každý snaží dle svých možností. Takže já jsem se*

¹²⁸ S pojmem genderové stereotypy jsem již pracovala v kapitole Rodičovská dovolená a muži, kde jsem obsah tohoto termínu vysvětlila definicí Sedláčka.

¹²⁹ Respondentka Evelína, 1 syn, tlumočnice, VŠ, Lucembursko.

vždycky starala o to, aby bylo na chleba, zatímco můj muž - umělec se staral, aby u nás bylo útulno, takže i uklizeno a navařeno...“ (Barbora¹³⁰).

Dalším, v odpovědích často frekventovaným důvodem pro nástup otce na rodičovskou dovolenou, byla skutečnost, že se ukázala, ať už z jakýchkoliv důvodů, potřeba, aby se žena vrátila brzy zpět do práce. Například pokud po prvním miminku následovalo po krátké době druhé. „... *Zaměstnavatel na mě naléhal, protože u nás první dvě děti následovaly v rychlém sledu, z mého návratu do zaměstnání byl ale nakonec překvapen. Nepočítal, že se vrátím* ...“ (Daniela¹³¹).

V některých případech „potřeba“, aby se žena vrátila do zaměstnání, přerostla v nutnost. Například tehdy, když se rodičovský pár dostal do situace, kdy by žena – nehledě na legislativní opatření¹³² – v případě nevyhovění zaměstnavateli o své místo přišla. „...*musela jsem se vrátit do zaměstnání alespoň na částečný úvazek, protože jinak bych pravděpodobně o zaměstnání přišla - bez ohledu na zákoník práce by se mnou už zaměstnavatel nepočítal*...“ (Daniela¹³³).

K okolnostem, tedy ne důvodům ve vlastním slova smyslu, které pozitivně ovlivnily, respektive vůbec umožnily uvažovat o nástupu otce na rodičovskou dovolenou a přispěly k tomuto rozhodnutí, je třeba uvést i speciální situaci v povolání otců – v jejich případě se jednalo o tak zvanou práci na volné noze či možnosti práce z domova. „...*Hlavním důvodem bylo to, že jsem umělec na volné noze a nejsem závislý na tom, kdy svoji práci udělám a tedy mě nic nsvazuje. Moje žena má pracovní dobu od do....*“ (Karel¹³⁴). Podobně dokresloval situaci v rodině i další respondent: „...*jaké důvody nás k tomu vedly? Velmi prozaické. Manželka měla dobře placenou práci, zatímco já už se v ní začínal mořit a za málo peněz. Na mateřské dovolené byla tedy čtyři měsíce, pak si vzala poloviční úvazek. To už jsem se o dceru staral skoro celý den, ale byl jsem na to už připraven*...“ (František¹³⁵).

Motivací otců nastoupit na rodičovskou dovolenou byla i touha si na nějaký čas odpočinout od pracovního vytížení a věnovat svůj čas rodině. „...*Důvodem, proč zůstal manžel doma, byla nutnost mého návratu do zaměstnání a zároveň potřeba na čas polevit v pracovním rytmu ze strany mého manžela*...“ (Daniela).¹³⁶

¹³⁰ Respondentka Barbora, 1 dcera, asistentka, VŠ, Česká republika.

¹³¹ Respondentka Daniela, 2 dcery a 1 syn, překladatelka, VŠ, Česká republika.

¹³² Srov. zákon č.117/1995 Sb., k nahlédnutí na webové stránce: <http://www.zakony.cz/seznamy/117-1995-Sb-zakon-o-statni-socialni-podpore.html>

¹³³ Respondentka Daniela, 2 dcery a 1 syn, překladatelka, VŠ, Česká republika.

¹³⁴ Respondent Karel, 1 dcera, zlatník, VŠ, Česká republika.

¹³⁵ Respondent František, 2 dcery a 1syn, kuchař, SŠ, Česká republika.

¹³⁶ Respondentka Daniela, 2 dcery a 1 syn, překladatelka, VŠ, Česká republika.

To, že muž chce s dítětem trávit čas v útlém věku a chápe to jako utužení rodinných vztahů¹³⁷ nebo ho jednoduše neoslovuje budování kariéry¹³⁸, by dokázaly podle výzkumu Maříkové¹³⁹ jako důvod pochopit jen 3% naší populace. Přesto se i takoví otcové mezi mými respondenty objevili: „...zároveň myslím chtěl vytvořit lepší rovnováhu ve vztahu dcera-rodíče, dcera byla ve svém necelém roce věku na mě dost fixovaná...“ (Anna¹⁴⁰).

U jednoho z mých respondentů zazněl i důvod, který jsem nenašla v žádné relevantní literatuře. Přestože nástup otce na rodičovskou dovolenou otcem partneri předem neplánovali, muž „...určitě nechtěl, aby jeho žena strávila svá nejlepší léta doma...“ (Adam¹⁴¹). Tím respondent nepřímou potvrdil své přesvědčení, že je významnější a společensky více oceňované pracovat, než se denně starat o děti.

Dalším impulzem, který vedl otce k tomu, aby se rozhodl výhradně věnovat svému dítěti, byla situace v zaměstnání, která mu z jakéhokoliv důvodu nevyhovovala. Bylo to buď celkové vyčerpání pracovním tempem, nebo nespokojenost s atmosférou, která v zaměstnání panovala. „Možnost nastoupit na rodičovskou dovolenou manžel uvítal, protože v jeho podniku vzniklo tíživé ovzduší (otázka dalšího přežití a případného propouštění), které mu velmi vadilo, ale spíš to byla taková poslední kapka ...“ (Daniela¹⁴²).

Posuzujeme-li důvody k nástupu otce na rodičovskou dovolenou na jedné straně v rovině věcné a na druhé straně v rovině citové, lze konstatovat, že převládaly různé formy důvodů praktických (od několika variant ekonomických důvodů přes snahu muže umožnit své ženě kariérní růst, po přání otce na nějaký čas polevit ze svého vyčerpávajícího pracovního tempa). Pouze menšina respondentů reflektovala emoční důvody jako ty zásadní. Většinově byly viděny spíše jako vedlejší, respektive jako podružnější vlivy vedle těch ekonomických, z pohledu partnerů důležitějších. Mezi citově zabarvenými důvody figurovala například touha otců vybudovat si s dítětem úzký vztah, prožít s ním nové zážitky jako rodič na rodičovské dovolené (být u jeho prvních úspěchů atd.) a obecně kladný přístup otce k malým dětem atp..

Nastoupení otce na rodičovskou dovolenou představovalo v kombinaci většinově i individuálně formulovaných názorů vyústění hledání rovnováhy mezi prací, rodinou a osobním životem a jak dokládá můj výzkum, vždy se jednalo o kombinaci, která vzešla

¹³⁷ Srov. Coltrane, S.: Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity, New York, Oxford University Press, 1996.

¹³⁸ Srov. Kubičková, K.: Matkové: Mateřští otcové, Gender, rovné příležitosti, výzkum 3, Sociologický ústav AV ČR, 2003.

¹³⁹ Srov. Maříková, H.: Rodičovská dovolená a muži, Gender, rovné příležitosti, výzkum, Praha, 2003.

¹⁴⁰ Respondentka Anna, 2 dcery, ekonomka, VŠ, Belgie.

¹⁴¹ Respondent Adam, 2 dcery, animátor, VŠ, Belgie.

¹⁴² Respondentka Daniela, 2 dcery a 1 syn, překladatelka, VŠ, Česká republika.

z dlouhých úvah, rozhovorů a vyjednávání mezi partnery, ale také z jejich konkrétní situace. Základním důvodem byla ovšem stránka optimálního zajištění finančního zabezpečení rodiny.

8. 2 Reakce okolí na nové uspořádání rodin s pečujícím otcem

Příležitost, kdy oslovení respondenti obojího pohlaví registrovali reakce okolí na svou specifickou situaci v péči o malé dítě, byla celá řada. Jednalo se jak o náhodná setkání (například v parcích, na hřištích, u lékařů, při úředních jednáních atp.), tak i o opakovaný kontakt se spolupracovníky, blízkými přáteli a rodinnými příslušníky obou partnerů. Při všech těchto příležitostech zaznamenali respondenti několik typů reakcí s různou mírou zastoupení.

V případě náhodných setkání byla odezva na situaci, kdy se o dítě z podstatně větší části péče stará jeho otec, neutrální nebo kladná. To uváděla převážná většina mých respondentů – především těch žijících v zahraničí. Šlo například o dětské lékaře, úředníky apod. Setkání s personálem zdravotního zařízení v Belgii popisuje například jeden z respondentů takto: „...*K lékaři se synem jsme chodili často společně, později s ním chodila manželka sama, protože se daleko lépe domluví francouzsky než já. Několikrát jsem byl však se synem sám a přístup lékařky byl vždy velmi milý a vstřícný...*“ (Bohumil¹⁴³,¹⁴⁴). Kontakt s úřady vnímal další z tatínků takto: „...*Na žádnou negativní reakci úředníků si nevzpomínám, takže buď reagovali kladně, nebo nijak...*“ (František¹⁴⁵).

Na druhé straně se někteří rodiče z mého výzkumu setkali i s tím, že na českých úřadech nevěděli jak se k otci chovat nebo v lékařské ordinaci chtěli doktoři mluvit s matkou. To dokládá i respondent Filip¹⁴⁶: „...*lékaři nijak nereagovali, jen jednou před očkováním pořád tékali po manželce, tak sem jim řek, ať už začnou, že nepřijde. Ale nebylo to nijak dramatický, prostě jen čekali, že bude utěšovat ona...*“. Jak ale reflektovali i sami respondenti, nelze tyto přístupy generalizovat. Vždy šlo o konkrétní osobu a její reakci.

V kontrastu k chování některých českých úředníků a lékařů se všichni pečující otcové setkali v českém prostředí s empatií u svých vrstevníků a vrstevnic ze svého přátelského okruhu. „...*Všichni nám strašně moc drželi palce a přáli nám to, že si to můžeme tak skvěle rozdělit a podělit se o všechno...máme asi hodně štěstí na lidi kolem sebe...*“ (Karel¹⁴⁷).

Jinak ale na tom byly matky - živitelky. Téměř polovina z nich se setkala s nějakou formou odsouzení, když se rozhodly vrátit do zaměstnání několik měsíců po narození dítěte.

¹⁴³ Respondent Bohumil, 1 syn, novinář, VŠ, Česká republika.

¹⁴⁴ Část rodičovské dovolené tráví rodina v Belgii, převážnou část ale v České republice.

¹⁴⁵ Respondent František, 2 dcery a 1syn, kuchař, SŠ, Česká republika.

¹⁴⁶ Respondent Filip, 1syn, student, SŠ, Česká republika.

¹⁴⁷ Respondent Karel, 1 dcera, zlatník, VŠ, Česká republika.

A to i přesto, že někdy nešlo pouze o jejich vlastní vůli, ale o existenční nutnost rodiny. *Někdo z rodiny si občas povzdechl, že jdu od dítěte do práce moc brzy, ale protože znají naši rodinnou a finanční situaci, věděli, že vlastně žádnou jinou možnost nemáme...*“ (Evelína¹⁴⁸).

Negativní odezva přicházela i od některých vrstevnic, které do práce nastoupivší ženy nepovažovaly za „pravé“ ale za „krkavčí“ matky. „...*V Čechách si některé mé kamarádky myslí, že jsem krkavčí matka a že by to rozhodně neudělaly. Já osobně si myslím, že kdyby měly tu možnost - ochotného tatínka, tak by toho okamžitě využily...*“ (Barbora¹⁴⁹).

Reakce blízké rodiny a příbuzných byly v případě respondentů v zásadě kladné. Jen jeden z otců se setkal s odsouzením u svého tchána, který neměl pochopení pro jeho rozhodnutí vzdát se zaměstnání a budování kariéry ve prospěch celodenní péče o své dítě. Jak uvádí manželka respondenta: „...*Pro některé spíše byl těžko pochopitelný nástup manžela do „ženské role“. Můj otec se s tím dodnes nesžil a mého manžela za to kritizuje...Muže na mateřské (myšleno rodičovské - pozn. aut.) dovolené obecně přijímají dobře ženy a lidé našeho věku, hůře to přijímají muži a starší generace...*“ (Anna¹⁵⁰). S názorem, že se s netradičním uspořádáním rodiny hůře ztotožňuje starší generace (myšleno generace prarodičů respondentů), souhlasila polovina respondentů. U svých vlastních rodičů se ale všichni respondenti mého výzkumu setkávali s neutrální nebo kladnou reakcí. „...*Reagovali vesměs pozitivně. Rodiče možná měli drobné obavy, zda to zvládnou a ujišťovali mě, že budu-li potřebovat pomoc, určitě přijedou. Ale to naštěstí nebylo vůbec nutné...*“ (František¹⁵¹).

Z reakcí, o kterých respondenti hovořili, vyplývá, že všechny ženské postoje měly pochopení pro rozhodnutí otce, ale jen některé chápaly jako správné rozhodnutí matek vrátit se po několika měsících po porodu do práce. Nelze ale striktně říci, že by ženy měly pochopení jen pro muže a naopak. V podobně odmítavé situaci, v jaké se ocitly matky živitelky vůči starší generaci a několika vrstevnicím, se ale nenacházel ani jeden z respondentů vůči komukoliv. Nebylo u nich ze strany jejich pracovního i přátelského okolí znegováno mužství ani otcovství. Právě naopak. „*Spolupracovníci mě chápali a spolupracovnice mě povzbuzovaly a tiše záviděly mé ženě...pro všechny to bylo něco zajímavého, většinou mi fandili, nebo mě obdivovali...*“ (Adam¹⁵²). Jen menšina otců zmínila ironické žerty, které směřovaly na jejich osobu, hned ale dodávali, že je vnímali pozitivně a rozhodně ne jako škodolibé. „...*Od přátel někdy - zřídka zazněla nějaká ta lehce ironická*

¹⁴⁸ Respondentka Evelína, 1 syn, tlumočnice, VŠ, Lucembursko.

¹⁴⁹ Respondentka Barbora, 1 dcera, asistentka, VŠ, Česká republika.

¹⁵⁰ Respondentka Anna, 2 dcery, ekonomka, VŠ, Belgie.

¹⁵¹ Respondent František, 2 dcery a 1syn, kuchař, SŠ, Česká republika.

¹⁵² Respondent Adam, 2 dcery, animátor, VŠ, Belgie.

poznámka, ale nic konkrétního si už nevybavuji - poznámky jiných neřeším, řídím se vlastním rozhodnutím... “ (František¹⁵³).

Z blízkého i vzdáleného okolí reagovali na dané rozhodnutí žen nejlépe jejich zaměstnavatelé, velmi výrazná většina z nich – jak v zahraničí, tak v ČR - nabídla respondentkám mého výzkumu flexibilní pracovní dobu, práci z domova a v případě nutnosti péče o dítě možnost vzít si volno. Situaci dokresluje jedna z respondentek: „...*Můj zaměstnavatel má rovný přístup k zaměstnancům a spousta věcí je dána zákonem. V případě zájmu je možno pracovat na částečný úvazek nebo z domova. Máme klouzavou pracovní dobu, která mi umožňuje nastavit si pracovní den, jak potřebuji... “ (Barbora¹⁵⁴). Ještě před nástupem do zaměstnání Barbora svému nadřízenému oznámila, že přibližně po čtyřech měsících odejde na mateřskou dovolenou a vrátí se po dvaceti týdnech. Domluvili se, že si po mateřské dovolené nebude brát dovolenou ani nenastoupí na rodičovskou dovolenou. Zaměstnavatel byl spokojený, že se Barbora vrátila po přibližně pěti měsících zpět na své místo a nabídl jí klouzavou pracovní dobu. Barbora si tak může upravit svůj pracovní den podle potřeb své rodiny. Přístup zaměstnavatelů byl ve vztahu k pracujícím matkám malých dětí kladný nebo neutrální. „...*Reakce mého šéfa na těhotenství byla mile pozitivní, reakce na poměrně rychlý návrat do práce ještě radostnější...ocenila jsem také, že šéf bez problémů souhlasil s mým posunutím pracovní doby... “ (Evelína¹⁵⁵). Zaměstnavatel byl tedy evidentně s takovým typem rozhodnutí spokojen. Jak to ale hodnotila jedna z mých respondentek, vše je otázkou zvyku: „...*osoby zvyklé na české prostředí byly mým nástupem do práce zaraženy, jak brzy jsem se vrátila do zaměstnání...ti, kdo měli zkušenosti s jiným systémem, se divili, že jsem mohla zůstat tak dlouho na mateřské...“ (Daniela¹⁵⁶). V této chvíli se objevil první markantní rozdíl v přístupu společnosti české a v tomto případě belgické. Zatímco v Čechách jsou rodiče, kteří praktikují model pečujícího otce na rodičovské dovolené, prvními vlašťovkami, v Belgii i Lucembursku jde o několika generacemi vyzkoušený model, kterého další rodiče využívají bez velkého rozmýšlení.***

Přístup zaměstnavatelů mužů, kteří se rozhodli nastoupit na rodičovskou dovolenou, se ve výpovědích respondentů jevil už jako méně vstřícný. „...*Můj šéf byl překvapenější, nečekal, že bych chtěl být s miminem doma, zkoušel mi to rozmluvit, ale nakonec jsem stejně odešel,*

¹⁵³ Respondent František, 2 dcery a 1 syn, kuchař, SŠ, Česká republika.

¹⁵⁴ Respondentka Barbora, 1 dcera, asistentka, VŠ, Česká republika.

¹⁵⁵ Respondentka Evelína, 1 syn, tlumočnice, VŠ, Lucembursko.

¹⁵⁶ Respondentka Daniela, 2 dcery a 1 syn, překladatelka, VŠ, Česká republika.

takže odpověď je, že byl nepříjemně překvapen... “(František¹⁵⁷). I přesto mu jeho kolegové, a zvláště kolegyně, fandili.

Někteří otcové, kteří se zúčastnili mého výzkumu, se však setkali s tím, že spolupracovníci odsuzovali jejich neloajalitu vůči zaměstnavateli a nechápali jejich touhu strávit nějaký rok doma se svým potomkem. Stereotypní očekávání spolupracovníků podle mého názoru znemožňuje rozšíření aktivity otců v rodinách. Odchod z práce za účelem budovat rodinu a dbát o vztahy v ní se chápe jako krok „mimo“.

Podobně kritickou reakci zaznamenalo několik respondentek od svých spolupracovnic. Ženská část pracovního okolí ženy odsuzovala za rezignaci na roli matky-pečovatelky. Některé matky, se kterými jsem měla během výzkumu možnost hovořit, se setkaly se zpochybněním svého ženství, když nepokračovaly ve stereotypu, který od nich byl jejich okolím očekáván. Svě okolí „zklamaly“ tím, že svůj život plně nepřizpůsobily dítěti v jeho prvních měsících po narození a tím nenaplnily „normální“ model péče o dítě. Vybočily tak z předpokládaného vzorce sebeobětující se matky, který je v naší společnosti silně zakořeněn.

Reakce, kterých se rodičům dostalo, byly tedy velmi různé. Záleželo na specifické situaci rodiny a míře kontaktu s přáteli. Široké okolí totiž téměř vždy reagovalo neutrálně nebo kladně. Obecně lze říci, že novou situaci rodičů přijímali s největším pochopením přátelé ve stejném věku a zvláště ženy. Ty často otcům vyjadřovaly obdiv. Některé z žen, nehledě na to, zda šlo o vrstevnice nebo ne, považovaly rozhodnutí respondentek - matek za nesprávné a necitlivé vůči potřebám dítěte. Tyto reakce sice respondentky mrzely, na jejich rozhodnutí však neměly vliv. Zde se již dá rozlišit mezi přístupem zaměstnavatelů v České republice a zahraničí. Přestože byl jejich přístup obecně vstřícný, v České republice se od matek očekávalo, že se přizpůsobí obvyklým zvyklostem v zaměstnání, zejména pevné pracovní době atp.. Na základě osobní domluvy bylo ale možné požádat o výjimky (klouzavá pracovní doba, přestávky apod.). V Belgii a Lucembursku byly tyto záležitosti samozřejmostí. Nikdo od respondentek neočekával přesčasy, pevnou pracovní dobu apod. Všichni zmínění zaměstnavatelé v zahraničí si na rovném přístupu zakládali.

Jak jsem v teoretické části nastínila, v praktické části se potvrdilo, že reakce okolí na toto rozhodnutí rodičů záviselo na zemi, ve které rodiče žili. V Belgii a Lucembursku byli rodiče chápáni jako jedni z mnoha, v České republice byli anomálií a tomu odpovídaly i reakce jednotlivců. I když mohou být reakce okolí všelijaké, v každém případě vede způsob

¹⁵⁷ Respondent František, 2 dcery a 1syn, kuchař, SŠ, Česká republika.

rodinného uspořádání těchto párů k zamyšlení i ty, kteří žijí konvenčně. Pokud někdo potká otce s kočárkem ověšeného nákupem, alespoň na chvíli ho to vede k zamyšlení nad otcovou situací. Pokud mu to přijde správné, je potěšen. V případě, že se s takovou situací setkal poprvé, vede ho to přinejmenším k úvahám a následné reflexi jeho vnímání takové situace. Otec na rodičovské dovolené může dalšímu otevřít oči nebo jinému potvrdit, že je takové uspořádání možné či naopak, že to není nic pro něho. V každém případě otcové na rodičovské dovolené dávají svou volbou a stále ještě neobvyklým způsobem rodinného života podnět k zamyšlení nad současnými rodinnými strukturami.

8. 3 Rozdělení domácích prací mezi partnery

Díky otevřenosti respondentů jsem měla možnost zanalyzovat, jaké je rozdělení domácích prací mezi partnery, kteří žijí z perspektivy genderových rolí odlišným způsobem než většina jiných rodin. Tím jsem se dostala do jádra opravdového denního fungování rodiny. Nejde o reakce okolí, ale o rodinu samotnou, o prostor, kde se uspořádání stanovuje jen dohodou partnerů s vyloučením veřejnosti.

Všichni respondenti – muži z mého výzkumu o dítě pečovali déle než šest měsíců a respondentky po stejnou dobu pracovaly na plný úvazek, byly tedy výhradními živitelkami rodiny. Obraz rozdělení domácích prací byl odrazem denního soužití v tomto modelu, kdy byl hlavním pečovatelem dítěte otec, a zůstávalo otázkou, do jaké míry byl i vykonavatelem domácích prací spojených s běžným chodem domácnosti.

V mém výzkumu z výpovědí partnerů vyplynulo, že pečující respondenti zastávali větší díl domácích prací než pracující respondentky. U poloviny párů tomu tak ovšem bylo i před narozením dítěte¹⁵⁸, v druhé polovině došlo k takovému uspořádání až po narození potomka a nástupu otce na rodičovskou dovolenou. V obou případech ale zastávali muži na rodičovské dovolené více domácích prací, zatímco jim jejich ženy po příchodu z práce „pomáhaly“. Všechny páry takové rozdělení vnímaly jako spravedlivé a snažily se o vzájemnou podporu a pomoc. Jak uvádí jedna z respondentek: „...*Ve všední den odcházím kolem osmé ráno a v šest se vracím. Pak se navečříme, nakrmíme dítě, povídáme si, kolem osmé vezmu dítě vykoupat a pak ho někdo uloží - záleží na náladě dítěte. Snažím se ale tatínkovi i po příchodu z práce pomáhat. Pak si většinou pustíme nějaký film, nebo si čteme nebo si povídáme...*“ (Barbora¹⁵⁹).

¹⁵⁸ „...*dělba managementu domácnosti je víceméně pořád stejná i po narození dítěte, práce okolo domácnosti má na starosti tatínek (úklid, vaření, nakupování), veškeré finanční a organizační záležitosti zas maminka...k žádným velkým změnám u nás nedošlo ...*“ (Respondentka Barbora, 1 dcera, asistentka, VŠ, Česká republika).

¹⁵⁹ Respondentka Barbora, 1 dcera, asistentka, VŠ, Česká republika.

Někteří partneři vykonávali práce přibližně rovnoměrně s tím, že přes týden jich více zastával otec, který byl s dítětem doma a o víkendu zase matka. To dokresluje i výpověď jednoho z respondentů: „...*O dům, domácnost, zahradu, nákupy, Kristinku, psa, auto a vše ostatní se přes den starám já. Žena přebírá aktivitu o víkendu...*“ (Karel¹⁶⁰).

Často se podle výpovědi partneři snažili (pokud to bylo realizovatelné) vykonávat některé činnosti společně. „...*Vše jsme dělali společně, kromě věcí, kterým druhý nerozumí nebo nemá sílu, šikovnost je udělat. Domácí práce jsem dělal většinou já, protože žena byla v práci - myslím uklízení a praní. Vařili jsme rádi spolu a stále vaříme, ale když se muselo něco dokupovat, tak jsem to dělal já...*“ (Dan¹⁶¹). Podobné rozvržení dokládá i další respondentka a shrnuje důvod sdílení výkonu prací spojených s domácností: „...*před mým druhým otěhotněním jsme si domácí práce dělali více než v době, kdy byl manžel doma sám, já jsem sice byla většinu dne v práci, ale manžel se zase většinu dne staral sám doma o syna, což je minimálně stejně vyčerpávající činnost, takže jsme domácí práce dělali po večerech a o víkendech spolu...*“ (Evelína¹⁶²).

V markantní většině párů, se kterými jsem měla možnost při svém výzkumu hovořit, se tedy potvrdilo, že muž s péčí o dítě přejímá i výkon většiny prací spojených s chodem domácnosti. Míra tohoto přejmutí se lišila podle dohody mezi partnery.

V případě mého výzkumu se z hlediska kompetencí či odpovědnosti objevily dva typy rozdělování domácích prací. V prvním případě panovalo mezi partnery jasné rozdělení, kdo jakou práci vykonává a kdo je za ni zodpovědný. V druhém případě byl přístup opačný a výkon práce závisel na dané možnosti každého z partnerů. První přístup se uplatňoval více v případě párů, které sdílely společnou domácnost méně než pět let. „...*Manžel nakupuje, vaří, větší prádlo a luxuje, já uklízím, obstarávám prádlo, tedy peru a žehlím a někdy vařím...*“ (Anna¹⁶³). Druhý přístup, zde bychom mohli říci liberálnější, fungoval v rodinách, kde spolu partneři žili více než pět let a měli více než jednoho potomka. To dokládá svou výpovědí i jedna z respondentek: „...*Vzhledem k tomu, že jsem na mateřskou dovolenou nastoupila až deset dnů před narozením dcery, staral se manžel o domácnost více. Nyní zcela převzal dopravu dětí do školy a domů, doprovod na odpolední aktivity, nákupy, praní prádla a částečně další činnosti. Já vařím, z větší části žehlím, dohlížím na domácí úkoly apod. podle toho, co je zrovna potřeba udělat. Situace se u nás pořád mění, nemáme striktně řečeno kdo,*

¹⁶⁰ Respondent Karel, 1 dcera, zlatník, VŠ, Česká republika.

¹⁶¹ Respondent Dan, 1 syn, poloprofesionální hráč basketbalu, SŠ, Lucembursko.

¹⁶² Respondentka Evelína, 1 syn, tlumočnice, VŠ, Lucembursko.

¹⁶³ Respondentka Anna, 2 dcery, ekonomka, VŠ, Belgie.

co dělá a za co má zodpovědnost...“(Daniela¹⁶⁴). Nedá se ale říci, že by liberální rozdělení prací bylo vývojovým stupněm soužití partnerů v jedné domácnosti. Všechny páry zmiňovaly, že jim zvolený a praktikovaný způsob rozdělení péče o domácnost vyhovuje a ani by si nepřály ho v budoucnosti měnit.

Závěrem lze tedy říci, že muži pečující o svého potomka v rámci rodičovské dovolené přejímají se stejnou zodpovědností i zajištění chodu domácnosti. V mém výzkumu se mezi páry lišila jen míra odpovědnosti za vykonané práce a množství odvedené práce. Ve všech párech si ale partneři snažili vzájemně pomáhat, ať šlo o péči o dítě nebo o chod domácnosti. Udržovala se ale hranice mezi „pomáháním“ a „trvalým a opakovaným“ výkonem práce. Mezi mými respondenty muži práci vykonávali a jejich ženy jim po příchodu z práce nebo o víkendech pomáhaly. Nepotvrdilo se tedy, jak uvádějí například Rapportovi¹⁶⁵, Coltrane¹⁶⁶ a další, že by si muži, kteří jsou se svým dítětem na rodičovské dovolené, programově udržovali odstup od výkonu domácích prací.

8.4 Reflexe pozitiv a negativ z pohledu samotných rodičů

Rodiče, kteří se rozhodnou pro z pohledu většiny společnosti netradiční rozdělení rodičovských rolí, jsou součástí procesu proměny společnosti. Rozhodli se reorganizovat rodinné uspořádání ve smyslu stále ještě neobvyklého rozdělení povinností mezi mužem a ženou. Tito rodiče tak naplňují systém rodinného uspořádání, ve kterém se o potomka stará hlavně otec, zatímco matka dítěte zajišťuje finanční zabezpečení rodiny. Tento nový status však vyvolává otázku, jak svou situaci reflektují sami respondenti-rodiče; zda v něm vidí budoucnost nebo by své rozhodnutí už nezopakovali.

Reflexe situace matkami

Respondentky pozitivně hodnotily především kvalitu péče a výchovy, kterou otec dítěti zajišťuje, možnost pokračovat v kariéře a nebýt hlavním pečovatelem o dítě.

Většina respondentek oceňovala, že se o své dítě již nemusí starat denně a převaha prací spojených s péčí o potomka neleží na jejich bedrech. „...*Současnou změnu rytmu života*

¹⁶⁴ Respondentka Daniela, 2 dcery a 1 syn, překladatelka, VŠ, Česká republika.

¹⁶⁵ Srov. Rapport, N., R. N. Rapport: *Dual-Career Families*, Harmondsworth, Penguin, 1971.

¹⁶⁶ Srov. Coltrane, S.: *Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity*, New York, Oxford University Press, 1996.

považuji za pozitivní a užitečnou...mám větší klid...nemohu si stěžovat...“(Cecílie¹⁶⁷). Podobně hodnotila situaci i další respondentka: “...je mi celkově příjemnější současný režim, kdy se o ně (myšleno dcery-pozn.aut.) nemusím starat celý den...”(Anna¹⁶⁸).

Již ale menšina respondentek zmínila jako výhodu, že je jim umožněno pokračovat v kariérním růstu. „...Tatínek navrhl, že bude doma s dítětem, aby maminka mohla pokračovat v kariéře...”(Barbora¹⁶⁹).

Určitou nejistotu svého rozhodnutí cítily matky mého výzkumu v okamžiku, kdy si uvědomily, jak je pro ně těžké nechávat při odchodu za pracovními povinnostmi miminko doma nebo vědět, že se svým dětem nevěnují tak, jak by mohly, kdyby nepracovaly na plný úvazek. “...Rozhodně nejtěžší pro mě bylo, že musím ráno odcházet a nechávat tam miminko...” (Iva¹⁷⁰). Podobnou výčitku uváděla i další respondentka. “...Občas si kladu otázku, zda mi "neuteče" někdy okamžik, kdy je čas s dětmi o určitém problému mluvit - vidím je opravdu méně než dříve...” (Daniela¹⁷¹). Tyto výroky dokumentují, že i přesto, že ženy vědomě zvolily toto rozdělení rolí a zajišťují rodinu finančně (což je obvykle stále dominantou mužů), vnímají svou mateřskou roli výrazněji než muži v jejich situaci roli otcovskou.

Jako velmi pozitivní a uklidňující uvedly dvě z respondentek přesvědčení, že ačkoliv je hlavním pečovatelem muž - manžel, vyrůstá z jejich potomka slušný člověk. „...Bez ohledu na to, který z nás se o děti stará, se zdá, že předávání hodnot mezi námi funguje...”(Daniela¹⁷²). “...Radost mám, že v rodině je pohoda, děti jsou slušně vychované a šťastné...” (Anna¹⁷³).

Negativně ale hodnotily všechny respondentky z jejich pohledu nemožnost být zároveň plnohodnotnými zaměstnankyněmi i vždy přítomnými matkami. Vnímaly jako velmi fyzicky i psychicky vyčerpávající sladit práci s rodinou. Někdy bylo třeba věnovat se dítěti a tím neplnit včas placenou práci a naopak vysvětlovat partnerovi, proč bylo třeba přesčasů. “...Je náročné neustále vysvětlovat některým bezdětným kolegům, že mě ještě čeká práce doma, a naopak doma vysvětlovat, že jsem ještě něco musela dodělat v práci...”(Cecílie¹⁷⁴). Respondentky často zmiňovaly psychickou náročnost mateřských a pracovních závazků a uváděly také, že po návratu ze zaměstnání pomáhají svému muži s péčí o domácnost a dítě.

¹⁶⁷ Respondentka Cecílie, 1 syn, překladatelka, VŠ, Česká republika.

¹⁶⁸ Respondentka Anna, 2 dcery, ekonomka, VŠ, Belgie.

¹⁶⁹ Respondentka Barbora, 1 dcera, asistentka, VŠ, Česká republika.

¹⁷⁰ Respondentka Iva, 1syn, asistentka, VŠ, Česká republika.

¹⁷¹ Respondentka Daniela, 2 dcery a 1 syn, překladatelka, VŠ, Česká republika.

¹⁷² Respondentka Daniela, 2 dcery a 1 syn, překladatelka, VŠ, Česká republika.

¹⁷³ Respondentka Anna, 2 dcery, ekonomka, VŠ, Belgie.

¹⁷⁴ Respondentka Cecílie, 1 syn, překladatelka, VŠ, Česká republika.

Reflexe situace otců

Všichni respondenti jednotně vnímali jako omezující nedostatek volného času, což je však obecný problém neustálé péče o malé dítě. Pokud by na rodičovské dovolené byla matka, také by se s tímto problémem potýkala. Nejde tedy o nevýhodu z pohledu rozdělení genderových rolí, ale o podstatu péče o malé a nesoběstačné dítě. Zároveň otcí – pečovateli oceňovali přístup svých partnerek, které se jim po příchodu z práce s péčí a pracemi spojenými s dítětem a domácností snažily pomáhat. Muži tak měli alespoň nějaký čas pro sebe. *“...Trochu jsem se též obával ztráty volného času a klidu na práci, ale tyhle obavy se ukázaly po měsíci od narození jako liché. Jako opodstatněné se naopak ukázaly až kolem prvního roku našeho syna...”* (Bohumil¹⁷⁵). Zde se může odrážet empatie partnerek, které znají z vlastní zkušenosti při mateřské dovolené vyčerpání.

Někteří z respondentů - otců zmiňovali i nespokojenost s tím, že mají i málo volného času, který by trávili jen se svou ženou. Jako jediný způsob, jak ho dosáhnout v prvních měsících po narození, kdy dítě vyžaduje plnou a nepřetržitou pozornost, uváděl jeden z otců možnost komerčního hlídání. *„...Zpočátku to není jednoduché, člověk nemá takřka žádný volný čas, aby se mohl věnovat svým zájmům, ale časem se lze přizpůsobit...nyní máme jednou za týden hlídání večer, od osmi do desíti hodin, kdy už syn spí, takže můžeme s manželkou zajít večer sami na procházku nebo na večeři...to je, domnívám se, při rodičovské dovolené velmi potřebné a osvěžující...”*(Bohumil¹⁷⁶). Ostatní otcové se snažili získat nějaký volný čas domluvou se svou partnerkou. *“...Manželka je tolerantní a občas mě nechá vypadnout na víkend do přírody - jinak je to o prioritách...”*(Karel¹⁷⁷).

Množství stráveného času péčí o dítě a minimum volného času pro ně samotné si muži kompenzovali nadšením z krásného a silného vztahu se svým potomkem. Všichni respondenti popisovali takový cit jako největší odměnu za vyčerpávající práci spojenou s každodenní péčí o malé dítě. *“...Největší radost mám z toho, že má dcera ke mně velmi silný vztah...”*(František¹⁷⁸). Všichni respondenti hodnotili tuto zkušenost jako neopakovatelnou a byli vděční, že ji přes veškerou náročnost prožili. *“...Jsem rád, že jsem mohl rodičovskou dovolenou „absolvovat“ ...”* (Bohumil¹⁷⁹). Podobné nadšení z nového vztahu s dítětem

¹⁷⁵ Respondent Bohumil, 1 syn, novinář, VŠ, Česká republika.

¹⁷⁶ Respondent Bohumil, 1 syn, novinář, VŠ, Česká republika.

¹⁷⁷ Respondent Karel, 1 dcera, zlatník, VŠ, Česká republika.

¹⁷⁸ Respondent František, 2 dcery a 1syn, kuchař, SŠ, Česká republika.

¹⁷⁹ Respondent Bohumil, 1 syn, novinář, VŠ, Česká republika.

popisuje i další respondent: *“...Až na rodičovské jsem prakticky pocítil, že dítě je vlastně smyslem vašeho života...Předtím to byla jen fráze z knih, takže kdyby naše ekonomická situace byla jiná a já už měl tuto zkušenost...určitě bych chtěl být nějaký čas s dítětem doma...kdy jindy se vám zase naskytne příležitost hrát si s autíčky, dělat hrady z písku, pouštět draka a blbnout na hřišti? Navíc k tomu máte výborného parťáka...”* (Filip¹⁸⁰).

Pokud se respondenti setkali se srovnáváním placené práce a kariérního růstu s péčí o dítě a neplacenou práci v domácnosti, nelitoval ani jeden z nich své volby. *“...Když vidím, jak jsou naše holčičky fajn a třeba je někdo i pochválí, tak si říkám, že žádná jiná práce není tak důležitá jako ta moje...”* (Adam¹⁸¹). Ukázalo se, že muži reflektovali stejné nevýhody jako ženy, které jsou s dítětem doma, to znamená především nedostatek volného času¹⁸². Celkově ale z výpovědí vyplynulo, že vzhledem k tomu, že muži vnímali svou roli hlavního pečujícího objektu jako vědomě zvolenou, vyrovnávali se také lépe s jejími odvrácenými stránkami.

Reflexe párů

Většina párů hodnotila jako velkou výhodu jimi zvoleného uspořádání rodiny, že není dítě nuceno trávit první roky života v institucích, jakými jsou například jesle. *„...Vesměs všichni, kteří jsou zvyklí na několikaletou mateřskou - tedy všichni naši kamarádi nebo známí z Čech-, však nakonec usoudili, že je jedno, jestli je doma s dítětem matka, nebo otec, a hlavně je dobře, že syn nebude muset hned jako několikaměsíční batole do jeslí...”* (Evelína¹⁸³). V případě nevýhod se naopak neobjevila žádná, kterou by shodně vnímali a reflektovali oba partneři.

Rodičům obojího pohlaví byly kladeny stejné okruhy otázek. Přesto se všechny respondentky výzkumu dostaly k reflexi výhod a nevýhod uspořádání jak vůči sobě, tak vůči dítěti i partnerovi. Naprostá většina respondentů - mužů, až na jednu výjimku¹⁸⁴, naopak reflektovala svou situaci pouze ve vztahu k sobě a ke svému potomkovi.

¹⁸⁰ Respondent Filip, 1 syn, student, SŠ, Česká republika

¹⁸¹ Respondent Adam, 2 dcery, animátor, VŠ, Belgie.

¹⁸² Tématu nedostatku volného času při mateřské dovolené se věnují například Heitlingerová, A. a Trnková, Z. Srov. Heitlingerová, A. a Trnková, Z.: *Životy mladých pražských žen*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1998, s. 171.

¹⁸³ Respondentka Evelína, 1 syn, tlumočnice, VŠ, Lucembursko.

¹⁸⁴ Respondent Bohumil ve své reflexi zahrnul problém nedostatku času nejen vůči sobě ale i vzhledem ke své ženě. Tedy, že chybí čas na volné chvíle strávené pouze s manželkou. Tento problém vnímal jako dočasnou nepříjemnou situaci, která se zlepšuje s věkem potomka. Respondent Bohumil, 1 syn, VŠ, novinář, Česká republika.

Závěr

Změna rytmu rodin, ve kterých už není jediným ani hlavním živitelem muž - otec přináší proměnu nejen do každodennosti života těchto rodin, ale také do vztahů v takové rodině. Jednotlivé role se zde utvářejí na základě nutnosti a potřeby a rozdílů mezi rolí ženskou a mužskou se začínají stírat. Výstižně řečeno slovy respondentky Barbory¹⁸⁵: „...na začátku jsme si rozdělili role podle schopností a ne podle pohlaví...“. Data získaná z rozhovorů se šesti páry respondentů mého výzkumu tuto určitou proměnu dobře dokumentují.

Na základě provedené analýzy dat shromážděných v rámci mého výzkumu u sledovaného vzorku šesti páru, ve kterých je na rodičovské dovolené otec, zatímco matka zajišťuje plné finanční zabezpečení rodiny, jsem dospěla k následujícím závěrům.

1. Důvody, které rodiče vedou k rozhodnutí, aby na rodičovskou dovolenou nastoupil otec, mají prvotně charakter dostatečného finančního zabezpečení rodiny. Tedy, že na rodičovskou dovolenou nastoupí ten rodič, jehož plat je nižší nebo mu jeho povolání umožňuje přerušení bez následné nevýhody v zaměstnatelnosti. Jako druhotný důvod se u respondentů objevovala snaha muže - otce o naplnění bližšího a hlubšího vztahu mezi ním a potomkem a současně umožnění pokračování slibně se vyvíjející kariéry ženy - matky. K řadě rozhodnutí dopomohl i fakt, že většina respondentů – mužů měla takové povolání, které bylo možné částečně vykonávat i při rodičovské dovolené. V tomto případě se tedy potvrdila, zejména ekonomicky motivovaná, proměna genderových rolí mezi partnery, kdy byla matka po dobu rodičovské dovolené otce výhradní živitelkou rodiny, zatímco otec byl výhradním pečovatelem malého dítěte. Výsledky mého výzkumu tedy korespondují s poznatky např. Nešporové¹⁸⁶ či Maříkové¹⁸⁷, které dokládají větší důležitost faktoru finančního zabezpečení rodiny než faktoru tradičních genderových rolí v těchto rodinách.

2. Reakce na otce na rodičovské dovolené, které se dostaly mým respondentům – mužům i ženám, závisely na prostředí, ve kterém se pár pohyboval. Respondenti žijící v zahraničí nereflektovali v podstatě žádné negativní reakce na své rozhodnutí - a to jak ze strany přátel, spolupracovníků, zaměstnavatelů, tak i náhodného okolí. Opačně tomu bylo

¹⁸⁵ Respondentka Barbora, 1 dcera, asistentka, VŠ, Česká republika.

¹⁸⁶ Srov. Nešporová, O.: Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené, výzkum vedený v letech 2004-2005, gender on-line, 2006: <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006072402>. (Přečteno 1. 6. 2008).

¹⁸⁷ Srov. Maříková, H.: Rodičovská dovolená a muži, výzkum, Gender, rovné příležitosti, Praha, 2003, s. 67.

v několika případech párů, které trvale žijí v České republice. Některé respondentky byly osočeny svými vrstevnicemi i spolupracovníky - muži i ženami z odpírání „pravé“ péče svému dítěti, zatímco mužům byl vyjadřován obdiv. Potvrdilo se tedy tvrzení Doválelové¹⁸⁸, že je tento model rodičovství v Česku neobvyklým, a proto některými hůře pochopitelný, zatímco v zahraničí jde o běžný, generacemi vyzkoušený model, který nenachází nepochopení ani obdivu.

3. Respondentky vnímaly jako největší výhodu zvoleného uspořádání fungování rodiny, že jsou matkami a přesto nezastávají všechnu práci spojenou s péčí o dítě a o domácnost. Jako velké pozitivum také vnímaly úroveň péče a hodnot, které se dítěti od otce dostávalo. Jako nevýhodu hodnotily matky nedostatek času stráveného s dítětem, který se ale dá v případě plného pracovního úvazku očekávat. Přesto pro ně bylo těžké se s tímto faktem smířit. I tak by ale svou situaci neměnily. Respondenti vnímali jako přínos nové zkušenosti krásný vztah s dítětem, který jim kompenzoval náročnost péče a pocit celkového vyčerpání. Respondenti obou pohlaví nereflektovali žádnou společnou nevýhodu rodinného uspořádání, pokud je primárním pečovatelem o dítě otec. Nevýhody, které reflektovali otcové, tj. zejména nedostatek volného času, jsou spojeny nerozdílně s péčí o malé dítě jako takovou. Respondenti – muži se v reflexi vůbec nevěnovali jiným tématům než těm v souvislosti s potomkem. Nezmiňovali se například o svém vnímání mužství, svém vztahu k ženě po proměně rolí apod. Můžeme tedy pozorovat, že při výměně rolí reflektují otcí proměnu vztahu jen vůči dítěti a nikoliv i vůči své ženě.

4. Otcové z mého výzkumného souboru nepotvrdili v oblasti managementu domácnosti situaci strategického odstupu od domácích prací. Oslovení otcové s péčí o dítě přijali i starost o domácnost v téměř plném rozsahu. V mém vzorku se tedy nepotvrdilo tvrzení Rapportových¹⁸⁹ o neangažovanosti muže v domácím managementu a jeho strategickém výběru prací, které je ochoten dělat. Nutno ovšem dodat, že v přibližné polovině párů zastával muž značný podíl prací nutných k provozu domácnosti i v době před narozením dítěte. V každém případě se nedá ale říci, že by za odvedenou práci byli hodnoceni více než ženy. V mém souboru tedy nedocházelo ke glorifikaci práce, kterou vykonal v domácnosti

¹⁸⁸ Srov. Doválelová, J.: Mediální obraz mužů na rodičovské dovolené, Disertační práce FSV UK, Praha, 2000.

¹⁸⁹ Srov. Rapport, N., R. N. Rapport: Dual-Career Families, Harmondsworth, Penquin, 1971.

muž, ať už ze strany partnerky, přátel nebo rodiny. Teorie Hoschildové¹⁹⁰ ani Coltrana¹⁹¹ se tedy na mém vzorku nepotvrdila.

Využitá možnost otce, který nastoupil na rodičovskou dovolenou měla dopad na vztahy v rodině. Ve všech případech mého výzkumu se vytvořilo silné citové pouto mezi otcem a potomkem, ke kterému by nedošlo v případě, že by se otec staral o plné finanční zabezpečení rodiny a matka by po mateřské dovolené pokračovala rodičovskou dovolenou. Na druhé straně došlo k oslabení kontaktu mezi dítětem a matkou, respondentky nově nastalou situaci vnímaly jako negativní. Přesto byly matky přesvědčeny o správnosti svého rozhodnutí. Nástupem otce na rodičovskou dovolenou se tedy dočasně zaměnily role, kdy se otec celodenně staral o dítě a domácnost, zatímco matka plně zajišťovala finanční stránku rodiny.

Protože otcové mého výzkumu převzali s nástupem na rodičovskou dovolenou i každodenní chod domácnosti, narušilo se tak u párů nerovné rozdělení povinností, kdy matka nehledě na celý nebo poloviční pracovní úvazek zajišťuje i výkon většiny domácích prací a je za ně odpovědná, jak je tomu ve většinové společnosti. U mého vzorku se tedy potvrdilo určité „přehození“ rolí mezi partnery, kdy práce spojené s domácností vykonával z podstatné části muž a žena mu v případě potřeby „pomáhala“.

Závěrem lze konstatovat, že ve všech rovinách výzkumu se v době, kdy muž pečoval o potomka na rodičovské dovolené, potvrdila určitá proměna¹⁹² genderových rolí mezi partnery. Můžeme tedy shrnout, že otec na rodičovské dovolené a matka živící rodinu představují impuls pro změnu uspořádání rolí v rodině.

Do budoucna považují jako možné a velmi přínosné rozšíření vzorku s možností následného srovnávání párů v České republice a zahraničí, případně dalších postkomunistických zemí. Dále by bylo možné rozšířit výzkum o dlouhodobé pozorování dětí, které vyrůstaly v tomto rodinném uspořádání a jejich vnímání a identifikaci s genderovými rolemi.

¹⁹⁰ Srov. Hoschild, A. R.: The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home, London, Piaktus , 1989.

¹⁹¹ Srov. Coltrane, S.: Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity, New York, Oxford University Press, 1996.

¹⁹² U některých párů ve vyšší, u jiných v nižší míře, ale v každém případě, podstatná proměna.

Abstrakt

Cílem bakalářské práce byla reflexe genderových vztahů v rodinách s pečujícím otcem očima obou partnerů, resp. ověření, zda v takových rodinách dochází k proměně či záměně genderových rolí nebo uspořádání zůstává stejné, jen otec s dítětem tráví více času.

Práce je členěna do dvou na sobě závislých celků, do teoretické a praktické části. V teoretické části se věnuji postavení otce v rodině a současné legislativě, která ovlivňuje rozhodnutí rodičů s potomkem do čtyř let věku. Dále jsem se zajímala o důvody, které rodiče vedly k tomu, aby na rodičovskou dovolenou nastoupil otec a z toho vyplývajícím reakcím rodiny, přátel a širokého okolí. Kapitolou popisující rozdělení prací spojených s rodinou a domácností uzavírám celek věnující se teoretickému zakotvení tématu práce. V praktické části práce, ve které popisuji realizovaný výzkum se věnuji analýze rozhovorů a diskuzi získaných závěrů.

Výzkumné šetření probíhalo s šesti páry – šesti ženami a šesti muži v rozmezí věku 28 a 55lety. Rodiče byli v době výzkumu manželi nebo žili v trvalém partnerském svazku. Všechny páry jsou české národnosti. Pro možnost srovnání reakcí ve společnosti jsem volila páry, které jsou ve stejné situaci ale v jiné zemi. Tři páry tedy žijí v současné chvíli v České republice, čtvrtý v Lucembursku a poslední dva v Belgii.

Výstupy byly získány na základě polostrukturovaných rozhovorů a dílčího pozorování. V první části jsem se zajímala o reakce okolí a ve druhé části jsem s rodiči hovořila a tom, jak toto uspořádání vnímají ze svého pohledu, a to jak v pozitivním tak negativním smyslu. Ve třetí části jsem se zajímala o rozdělení prací mezi rodiči.

Výzkum prokázal proměnu genderových rolí v rodinách, kde se na určitou dobu stala výhradní živitelkou žena.

Summary

The aim of my bachelor thesis is to reflect on the roles of the gender relations within families where the father is on the paternity leave. The aim of the thesis is to present the situation from the perspective of both partners and to verify if we can find in such families the swap of the gender roles. The aim was to verify if the father takes over the role of mother „completely“ or just spends more time with their child.

Bachelor thesis is divided into two parts: theoretical and practical one. The theoretical part focuses on the history of the father's role in the family, on the current legislation, which is related to the decision making of the parent who have a child the age of four. Following this I focused on the reasons which lead parents to choose the father be the one to take care of the children during the paternity leave. Also were reflected the reactions of family, friends and whole society which is close to the respective couple. The last part of this chapter is devoted to the everyday division of duties which are related to the running of the household.

The practical part of my bachelor thesis focuses on research which I have made. It is based on the discussions with families and confronts the conclusions which I reached with the relevant sociological resources. The interviews were held in six families- six men and six women at the age of minimum 28 and maximum 55 years of age. Parents were married or were members of the long lasting partnerships. Each couple has Czech nationality. To be able to compare reactions through the society, I choosed couples that are in the same situation but different location. Three couples lives in Czech republic, one in Luxemburg and the last two in Belgium. The interviews were semi-structured with partly observation. The first part of the questions was devoted to the perception of their situation by their surrounding society. In the second part was the main focus on the negative and positive aspects of the current arrangement of sharing of assignments. And in the last, third section I was interested in their household running arrangement.

The survey has declared that gender roles are changed in families where is woman for a certain time in a role of main breadwinner.

Seznam literatury

Berger, P., Luckmann, T.: Sociální konstrukty reality – pojednání o sociologii vědění, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, překlad Jiří Svoboda, 1999.

Coltrane, S.: Family Man- Fatherhood, Housework, and Gender Equity, New York, Oxford University Press, 1996.

Čermáková, M.: Genderové identity - ekonomické a sociální souvislosti. Gender, rovné příležitosti, výzkum 4, 2003.

Doválelová, J.: Mediální obraz mužů na rodičovské dovolené, Disertační práce FSV UK, Praha, 2004.

Disman, M.: Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele, Praha, Karolinum, 2002.

de Singly, F.: Sociologie současné rodiny, Praha, Portál, 1999.

Dudová, R.: Rozporuplné diskurzy otcovství, Gender, rovné příležitosti, výzkum, Ročník 7, 2/2006.

Geiger, B.: Fathers as Primary Caregivers, Connecticut, Greenwood Press, 1996.

Goffman, E.: Všichni hrajeme divadlo-Sebeprezentace v každodenním životě, Praha, Nakl. Studia Ypsilon, 1999.

Harding, S.: The Science Question in Feminism, London, Ithaca, 1986.

Heitlingerová, A. a Trnková, Z.: Životy mladých pražských žen, Praha, Sociologické nakladatelství, 1998.

Hendl, J.: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha, Portál, 2005.

Holter, H.: Sex Roles and Social Structure, Oslo, Universitet Forlaget, 1970.

Hoschild, A. R.: The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home, London, Piaktus, 1989.

Jeřábek, H.: Úvod do sociologického výzkumu, Praha, Univerzita Karlova, 1993.

Kovařík, J. Typologie rodin z hlediska dětí a rodičovství, Praha, VÚ sociálního rozvoje a práce, 1990.

Křížková, A.: „Rovnost gender rolí v průběhu rodinného cyklu.“ S. 59 – 78 in Čermáková, M. et al. Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000.

Kubíčková, K.: Matkové: Mateřští otcové, Gender, rovné příležitosti, výzkum 3, Sociologický ústav AV ČR, 2003.

Lorber, J.: Handbook of gender and women's studies, New York, SAGE Publishers, 2006.

Maříková, H., Věšíňová-Kalivodová, E.: Společnost žen a mužů z aspektu gender. Seminář 1997, Praha, Open Society Fund Praha, 1999.

Maříková, H.: Rodičovská dovolená a muži, Praha, Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2003.

Maříková, H. Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2007.

Neuman, W. L.: Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approaches. 5th Ed. Boston, Allyn and Bacon, 2003.

Oakleyová, A.: Pohlaví, gender a společnost, Praha, Portál, 2000.

Pleck, J.H.: Paternal involvement: Levels, Sources a Consequences. In M.E.Lamb, The role of father in child development, New York, Haworth Press, 1997.

Rapport, N., R. N. Rapport: Dual-Career Families, Harmondsworth, Penquin, 1971.

Rossa La, R. et al: Sourcebook of Family Theories and Methods - A Contextual Approach, New York, Oxford University Press, 1992.

Sedláček, L., Plesková, K.: Aktivní otcovství, Brno, Nesehnutí, 2008.

Segal, L.: Slow Motion – Changing masculinities, Changing Man, London, Virago, 1990.

Silverman, D.: Ako robiť kvalitatívny výskum, Bratislava, Ikar, 2005.

Singleton, R. A., Straits, B. C., & Straits, M. M.: Approaches to social research, New York, Oxford University Press, 1993.

Strauss, A., Corbinová, J.: Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Brno, Sdružení Podané ruce, Boskovice, Albert, 1999.

Šmídová, I.: Pečovatelská otcovství: zkušenost a genderové vztahy, Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti, FSS MU, Brno, 2008.

Thompson, L.: Feminist Methodology for Family Studies. Journal of Marriage and the Family, č.54/1992.

Vaněk, M.: Orální historie ve výzkumu soudobých dějin, Praha, COH ÚSD, 2004.

Williams, J., Unbending Gender, New York, Oxford University Press, 1999.

Zoja, L.: Soumrak otců, archetyp otce a dějiny otcovství, Praha, Prostor, 2005.

Internetové zdroje:

Hašková, H.: Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu, výzkum, Gender a sociologie.

<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2005122202> (Přečteno 12. 9. 2009).

Konopásek, Z.: Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu, Biograf, č.12/1997.

<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=1205> (2. 12. 2008).

Ministerstvo práce a sociálních věcí, Odbor rodinné politiky.

www.mpsv.cz, <http://www.vyplata.cz/vyplatamzdy/materskaarodicovskadovolena.php>

(přečteno 12.6.2009).

Mysíková, M.: Postavení žen na trhu práce, Brno, 2006.

http://ies.fsv.cuni.cz/storage/work/762_martina_mysikova.pdf (přečteno 18. 8. 2009).

Nešporová, O.: Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené, výzkum vedený v letech 2004-2005, Praha, VÚPSV, 2006:

<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2006072402> (Přečteno 12.1.2008).

Neveřalová, K.: Podíl otců na rodičovské dovolené, 2009.

<http://www.tatadoma.cz/detail.asp?id=23>. (Přečteno 12.6.2009).

Zákony týkající se rodičovského příspěvku:

Zákon č.262/2006 Sb., k nahlédnutí na webových stránkách: <http://www.vyplata.cz/zakony/z262-2006sb.php#P195>.

Zákon č.54/1956 Sb., k nahlédnutí na webových stránkách:

<http://www.sagit.cz/pages/uz.asp?sn=y&hledany=586%2F1992&cd=5&typ=r&levelid=243562>.

Zákon č. 88/1968 Sb., k nahlédnutí na webových stránkách:

<http://ley.cz/?s113&q113==5&typ=r&levelid=243750>.

Zákon č.117/1995 Sb., k nahlédnutí na webových stránkách:

<http://www.zakonycr.cz/seznamy/117-1995-Sb-zakon-o-statni-socialni-podpore.html>.

Přílohy

Příloha č. 1: Tematické okruhy a otázky rozhovoru.

1. Důvody rodičů a rozdělení povinností mezi nimi.

1. a) Co vedlo rodiče k novému rodinnému uspořádání?

- 1.1. Jaké důvody vás vedly k využití rodičovské tímto způsobem?
- 1.2. Byli jste rozhodnutí o způsobu využití rodičovské již před narozením potomka?
- 1.3. Proč jste se tak rozhodli a z jakého důvodu jste o tom uvažovali?
- 1.4. Pro jakou délku rodičovské jste se rozhodli a jak reflektujete možnost výběru její délky (možnost neomezeného přivýdělku atp.)?
- 1.5. Obávali jste se zvládnutí nové role a zodpovědnosti?

1. b) Jaká byla dělba práce mezi partnery po porodu?

- 1.6. Jak jste byli zvyklí na rozdělení prací před narozením dítěte?
- 1.7. Jak si mezi sebou dělíte domácí práce nyní?
- 1.8. Jak probíhá váš všední den x volný den?

2. Reakce okolí na nástup otce na rodičovskou dovolenou?

- 2.1. Jaká byla první reakce vašeho zaměstnavatele, spolupracovníků?
- 2.2. Jak reagovali vaši přátelé, rodina, sousedé, příležitostní lidé (úředníci, lékaři)?

3. Pozitiva versus negativa

- 3.1. Jaký byl váš zatím nejhorší zážitek? / Co vidíte jako problém?

3.2. Z čeho máte za celou dobu otcovství / mateřství největší radost?

3.3. Jak hodnotíte současnou změnu rytmu života?

3.4. Jak hodnotíte změnu volného času?